

HAFIZLIK DENEYİMİNİN PSİKOLOJİK YAKLAŞIMLA İNCELENMESİ

 Sema KARAGÖZ^a

Öz

Bu çalışmada, Müslüman-Türk kültüründe değer atfedilen hafızlık ritüelinin bireylerin yaşamındaki rolü ele alınmıştır. Hafızlığa yönelme nedenlerini, hafızlığın yaşama kattığı anlamı, eğitim sürecinde yaşananları ve hafızlığın etkilerini açığa çıkarmaya çalışan bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması kullanılmıştır. Yarı-yapılandırılmış görüşmelerin kullanıldığı çalışmada, hafız olmaya hak kazanmış 20 kişiyle ev, iş yeri veya topluma açık alanlarda yüz yüze ya da online görüşmeler yapılmıştır. Elde edilen verilere içerik analizi uygulanmıştır. Bulgular 7 ana temada sınıflandırılmıştır. Bu temalar, hafız olmaya yönelmede etkili olan faktörler, hafızlığın anlamlandırılması, hafızlık yapma sürecinde ve sonrasında yaşanan sıkıntılar, hafızlığın başa çıkmayla ilişkisi, hafızlığın yaşam tarzını şekillendirmedeki rolü, Tanrı tasavvuru ve hafızlık eğitiminin bireye etkileridir. Sonuç itibarıyla denilebilir ki hafızlık eğitimi ve hafızlık kişilerin yaşamında çok boyutlu bir etki alanına sahiptir. Yaşamda amaçlar belirlemek ve yaşama anlam kazandırmakta bir referans kaynağıdır. Bunun yanında, kişilerin yaşamlarını şekillendirme fonksiyonuna sahiptir ve Tanrı tasavvurlarının oluşumunu etkilemektedir. Ayrıca hafızlık eğitimi çeşitli zorlukları barındıran bir süreçtir ve başa çıkmayla yakından ilişkilidir. İlerleyen süreçlerde ise hafızlık başlı başına bir başa çıkma stratejisine dönüşebilmektedir. Hafızlık eğitiminin bireyin tutum ve davranışlarında birtakım etkilere ve değişimlere yol açtığı da tespit edilen bir diğer önemli bulgudur. Hafızlık bağlamında din psikolojisi bakış açısıyla yapılacak nitel ve nicel araştırmaların önem taşıyacağı düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: Din Psikolojisi, Hafızlık, Anlam, Amaç, Manevi Tecrübe.

EXAMINING THE HAFIZ EXPERIENCE WITHIN THE FRAMEWORK OF PSYCHOLOGICAL APPROACH

Abstract

^a Dr.Öğr. Üyesi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, sema.karagoz@yahoo.com.tr

This study explores the role of the hifz ritual, a valued attribute Muslim-Turkish culture for centuries, in the lives of individuals. Qualitative research method, specifically the case study technique, was used to try and reveal the reasons for becoming a hafiz, the meaning being a hafiz adds one's life, what happens during the training process and the effects of being a hafiz in one's life. Face-to-face or online semi-structured interviews were conducted at home, workplace, or public places with 20 people who were entitled to become a hafiz. Content analysis was applied to the data collected. The findings were categorized under 7 main themes. These themes are the factors influencing the tendency to become a hafiz, the meaning of being a hafiz, the difficulties experienced, the relationship between being a hafiz and coping, the role being a hafiz plays in shaping lifestyle, the concept of God and the effects of being a hafiz on the individual. In conclusion, hifz training and being a hafiz have a multidimensional impact on people's lives. It is a source of reference for setting goals and giving meaning to one's life. In addition, it has the function of shaping people's lives and affects the formation of their conception of God. Moreover, hifz training is a process that involves various difficulties and is closely related to coping. In later stages, memorization can turn into a coping strategy in and of itself. Another important finding is that hifz training leads to some effects and changes in the attitudes and behaviors of the individual. It is our opinion that further qualitative and quantitative research on hafiz and hifz should lead to more notable results.

[The Extended Abstract is at the end of the article.]

Keywords: Psychology of Religion, Hafiz, Meaning, Purpose, Spiritual Experience.

Giriş

“Yaşamın anlamı nedir?” sorusunu muhatabımıza yönelttiğimizde, kişinin bunu doğrudan cevaplama zor olabilir. Bununla birlikte insan bu soru üzerine yeterince düşünmese de “Yaşamımın ne anlamı var ki?”, “Neden tüm bunları yaşıyorum?” veya “Niçin bütün bunlar?” sorularına bir cevap aramaktadır. Hatta bu arayış henüz bebeklik çağıyla beraber başlamaktadır. Çünkü bebekler dahi kendi imkânları çerçevesinde oyunlarında kendilerine bir konum biçmektedir (Adler, 2004, ss. 8-16). İnsanın bilişsel, duygusal ve manevi gelişimiyle birlikte bu soruların ve cevaplarının çeşitlenmeye ve derinleşmeye başladığı ifade edilebilir. Birey, yetişkinliğe doğru yol aldıkça kendini saran dünyaya, mensubu olduğu topluma, geçmişine ya da şu anki yaşamına tatmin edici bir takım açıklamalar getirme ihtiyacı duymaktadır (Kartopu, 2013, s. 67). Yaşamdaki beklentilerine ve amaçlarına bireysel kaynakları bağlamında anlamlar üretmektedir (Uğur & Akın, 2015, s. 425).

Yaşamda anlam ve bir anlam doğrultusunda amaç oluşturma kaynaklarından birini de dini referanslar oluşturmaktadır. İslam dininin kutsal kitabı Kur'an-ı Kerim ve onunla ilişkili her bir husus yüzyıllardır Müslüman Türk kültürü tarafından değer görmektedir. Kur'an-ı Kerim'in tamamının ezberlenmesini ifade eden hafızlık da İslam dini mensuplarınca saygı ve hürmet atfedilerek devam ettirilen bir gelenektir. Bu doğrultuda hafızlık tecrübesinin bireylerin yaşamına nasıl bir anlam kattığını ve yaşamlarını nasıl etkilediğini açığa çıkarmak din psikolojisi açısından önemli görünmektedir.

Bir kavram olarak yaşamda anlamın tanımlanmasının oldukça güç olduğuna ve çeşitlilik gösterdiğine rastlanmaktadır. Her teorisyenin kendi bilimsel bakış açısı doğrultusunda insan ve anlam ilişkisine açıklık getirmeye çalıştığı söylenebilir (Cohen & Cairns, 2012, s. 314). Bu zorluğa rağmen psikoloji perspektifi doğrultusunda kavramı şu şekilde tanımlamak mümkündür. Yaşamda anlam, bireyin yaşamında tutarlılık sağlayan bir referans sistemi, bir hedefe odaklanmışlık yahut hayatta amaçlılık (Steger vd., 2006, s. 80), karşılaştığı olay veya durumlara cevap vermesinde bireye yardımcı olan bir kaynak (Akıncı, 2005, s. 7) ve yaşama yön veren bir duygudur (Stroope vd., 2013, s. 26). Bu tanımlama insan yaşamında bir anlamın var olduğuna işaret etmektedir (Steger & Kashdan, 2013, s. 103). Frankl (2007, s. 36), bu noktada yaşamın hiçbir zaman anlamdan yoksun olmadığını vurgulayarak yaşamda anlamlılığa açıklık getirir. Ona göre, bir iş yaparak, bir şey yaratarak, bir şey tecrübe ederek ya da biriyle temas ederek dahi yaşamda anlam bulunabilir. Bunun yanında yaşamın anlamı insandan insana farklılık gösterebileceği gibi saatten saate dahi farklılık gösterebilir (Frankl, 2015, s. 122). O halde anlam, insan var oluşunun merkezinde yer almaktadır.

Birey, kendini ve çevresini anlamaya yönelik güçlü bir istek duymaktadır. Kendini ve dünyayı anlamaya başladığında, neleri başarmak istediğini de tanımlamaktadır. Kişi böylece anlamı tecrübe etmektedir. Ayrıca bu durum bireyin anlamı arama motivasyonuna sahip olduğunu da göstermektedir (Steger vd., 2008, s. 200). Anlam arayışı olarak ifade edilebilecek bu durum, bireyin yaşamındaki anlamlılığı artırmaya yol açan veya mevcut anlamı güçlendirmeye yardımcı olan tecrübeler aramaya yönelik bilinçli bir çabadır (Sakal, 2018, s. 39). Bu arayışın neticesinde ulaşılan anlam kişiye özel olduğu için eşsiz bir yapıdadır (Frankl, 2015, s. 113). Ayrıca bu anlam arayışının, bireyin hareketlerine yön verici bir nitelik taşıdığı da söylenebilir (Akıncı, 2005, s. 8). Kimi zaman da kişi yaşamına bir yön veremez ve kendini amaçsız hisseder. Bu durum yaşamda anlamsızlığa işaret etmektedir (Demirbaş Çelik & İşmen Gazioğlu, 2015, s. 43). Frankl'ın

varoluşsal boşluk olarak tanımladığı bu anlamsızlık durumunda kişi can sıkıntısı ve bunaltıya teslim olmaktadır. Kişi herhangi bir şeyi arzulamak yerine diğer insanların arzularına uymaktadır ve başkalarının kendinden istediklerini gerçekleştirmektedir (Frankl, 2015, ss. 120-121). Bu anlamsızlık sürecine şüphe, atalet, kötümserlik, endişe ve korku gibi duygular eşlik etmektedir (Akın vd., 2016, s. 14).

Anlam ve amaç ilişkisine odaklanıldığında, bu iki kavramın birbirine eş değer olmadığı gözlenmektedir. Daha açık bir ifadeyle anlam kendi içerisinde temel iki boyutu kapsayan daha üst bir kavramdır. İlk boyut, kişinin hayatı anlamlandırma yeteneğini ve benliğini içerirken; ikinci boyut bireyin kısa ya da uzun vadeli özlemlerini, isteklerini ve ilgili etkinliklere yönelik motivasyonları içermektedir (Steger, 2012, s. 382). Bu doğrultuda denilebilir ki amaçlar bireyin istediği sonuçların içsel temsilleridir (Eryılmaz, 2015, s. 234). Yaşamda belirlenen amaçlar, bireyi harekete geçirmekte, davranışları yönlendirmekte ve anlam duygusu yaratmaktadır (Ünlü vd., 2021, s. 39). Kişi amaçlarına ulaştığında yaşamına da bir anlam kazandırmaktadır. Dolayısıyla anlam ve amaç kavramları özde farklılık göstermektedir (Aydın vd., 2015, s. 43).

Yaşamdaki anlam arayışında bireye yol gösteren pek çok kişisel ve çevresel anlam kaynaklarından biri de dini sistemlerdir. Dini sistemler, tek başına yaşama anlam verebilme kapasitesine ve her olayı yorumlama gücüne sahiptir (Baumeister, 1991, s. 205). İnanmak, çalışmak, yardım etmek, hizmet etmek, bir şey olmak, Tanrı'nın isteği doğrultusunda yaşama yön vermek veya çocuk yetiştirmek gibi her durumda dini motifler kendini hissettirir (Schmid, 2003, s. 187). Dinler, insanın kendisi, çevresi ve aşkın var oluşla geliştireceği ilişkilere anlam yükleme imkânı sunar ve insanda derin ve kalıcı motivasyonlar oluşturur (Bahadır, 2002, ss. 137-138). Dini sistemler, bu anlam yükleme işlemini gerçekleştirirken meseleyi çoğu zaman insanüstü temellerle açıklamaya çalışır (Tanrıverdi & Ulu, 2018, s. 1199). Dinin, insanın anlam duygusunun tamamına nüfuz ettiğini söylemek mümkündür. İnsan, günlük yaşamdaki olayları yorumlarken, genel yaşam algısını oluştururken, dünya ve dünyadan sonraki hayat için kurtuluş yolu çizerken, kararlar alırken ve geleceğe dair amaçlar belirlerken mensubu olduğu dini sistemden beslenmektedir (Park, 2013, s. 42).

İnsanı kutsalla ilişkilendiren dini sistemlerin (Küçükcan & Köse, 2000, s. 71) önemli bir boyutu da insanlara manevi içerikli hedef ve amaçlar vermesidir. Dini inanç sistemleri, *"bireylere hem ne için çabalamaları gerektiği hususunda bir vizyon sunmakta hem de bu sunduğu vizyona ulaşmak*

için stratejilerle yol göstermektedir” (Emmons vd., 1998, ss. 403-404). Bu manevi çabalar, ahlaki değerlerle, yaratıcıya bağlılıkla ve günlük tecrübelerde kutsallık arayışıyla kendini göstermektedir (Emmons, 2005, s. 736). Dolayısıyla birey manevi amaçlar aracılığıyla kutsalla ilişkisini derinleştirerek ve güçlendirerek yaşamındaki anlamlılığı sağlamaktadır.

Dini pratiklerin mensuplarına yaşamda bir anlamlılık ve amaçlılık vermesiyle birlikte diğer birtakım fonksiyonlara da sahip olduğu gözlenmektedir. Örneğin bireyin aşkın alanla bağlılığını derinleştirmekte, manevi bilinç düzeyini güçlendirmekte, kişilik ve benlik gelişimini desteklemekte, sosyal ilişkilerini artırmakta ve dayanışma hissini oluşturmaktadır (Koç, 2013, s. 50). Bu doğrultuda İslam dini çatısı altında yer alan dinsel uygulamalardan biri olan hafızlık tecrübesinin de kişiye yaşamda bir amaç ve anlam verme, manevi derinlik kazandırma, Yaratıcı ile bağlılığını derinleştirme ve benlik gelişimini destekleme gibi çok çeşitli hususlarda katkı sağlayan bir ritüel olduğunu söylemek mümkündür.

Arapça kökenli bir sözcük olan hâfız, “korumak” ve “ezberlemek” anlamlarını taşıyan hıfz kökünden gelmektedir. Bir sıfat olarak hâfız Kur’an’ın tamamını ezberleyen kişidir (Bozkurt, 1997, s. 74). Kur’an-ı Kerim’in değişikliğe uğramadan bugüne dek ulaşmasındaki en önemli faktörlerden biri onun hıfzedilmesidir (H. Şahin, 2011, s. 200). Bu husus, daha açık bir biçimde şöyle izah edilebilir. Kur’an-ı Kerim’in korunmasında ve nesilden nesile aktarılmasında yazılı ve sözlü kaynaklara başvurunun yer aldığı ikili kontrol sistemine başvurulmuştur. Şöyle ki Kur’an ayetleri hem ezberlenmiş hem de ceylan derilerine yazılmıştır. Bir hafızın ezberinde olan yazılı materyalle çelişiyorsa ya da yazılı bir metin hafızların ezberi ile uygunluk göstermiyorsa, o ifadeye güvenilmemiştir (S. Yıldırım, 2021, ss. 12-13).

Kur’an-ı Kerim’i ezberleme faaliyetine ilk Hz. Peygamber (s.a.v.)’de rastlandığı gözlenirse de; onun hıfzı vehbî özellik taşımaktadır. O daha ziyade Kur’an’da söylenenleri hayata geçirmek, insanlara iletme ve örnek olmak gayesindedir. Dolayısıyla günümüzde anladığımız manasıyla Kur’an ezberine ilk kez sahabelerde rastlandığı ifade edilebilir (H. Şahin, 2011, s. 202). Hatta ashap döneminde hafız sıfatını alanlar yalnızca Kur’an’ı ezberlemekle kalmamış; onu anlamayı ve uygulamayı da vazife edinmiştir (Dartma, 2013, s. 186). Hz. Peygamber (s.a.v.)’in vefatıyla, sahabede Kur’an’ın unutulması endişesi daha belirginleşmiş ve önlem almak amacıyla kurumsallaşma çabasına girilmiştir. Dört Halife, Emevi ve Abbasiler gibi ilk dönem İslam toplumlarında hafızlık eğitimi bazı kurullarla devlet denetimine alınmıştır.

Hafızlar için çeşitli eğitim sistemleri Selçuklu ve Osmanlı İmparatorluğu zamanlarında da devam ettirilmiştir. Cumhuriyet kurulduktan sonra hafızlık eğitimi için Diyanet İşleri Başkanlığı görevlendirilmiştir (S. Yıldırım, 2021, s. 118). Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Kur'an Kursları aracılığıyla yürüttüğü bu faaliyet, son yıllarda Diyanet İşleri Başkanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığı'nın ortak gerçekleştirdiği projelerle devamlılığını sağlamaktadır (F. Şahin, 2019, s. 112).

Asr-ı Saadet'ten günümüze varıncaya değin İslam dini mensuplarınca Kur'an'a saygı gösterilmiş ve değer verilmiştir. Ayrıca Kur'an, kişilerin yaşamlarında bir itibar vesilesi olarak tanımlanmıştır (Toker, 2017, s. 18). Esasen Kur'an'ın ezberlenmesindeki çıkış noktası onun korunması olsa da zamanla ezberlenmesine ibadet anlamı da yüklenerek önemini korumaya devam etmiştir (H. Şahin, 2011, s. 199). Hz. Peygamber (s.a.v.)'in her Müslümanın yeterli miktarda ayet ezberlemesi gerektiğine ilişkin yönlendirmeleri, sahabenin Kur'an'ı ezberlemeye yönelik ilgisini artırmıştır (Demir, 2019, s. 9). Ayrıca o dönemlerde yalnızca ezberlemekle kalınmamış; ezberlenen ayetlerin içerdiği mesaj yaşama da geçirilmeye çalışılmıştır. Böylece Kur'an'ı ezberlemek, O'nun doğrultusunda yaşamak için bir araç olarak görülmüştür (F. Şahin, 2019, s. 1). Diğer bir açıdan bakıldığında İslam dininde bazı ibadetlerin Kur'an-ı Kerim'le yapılabilmesi de bu çabayı teşvik etmektedir (S. Yıldırım, 2021, s. 13). Özellikle, günümüzde Kur'an'ın unutulma riski azalmasına rağmen ezberlenmesine ilgi azalmamıştır. Çünkü din görevlilerinin hafız olmaları gerektiğine yönelik beklenti ve toplumda hafızlığın saygınlık ve itibarının yüksek olması, ailelerin ve çocukların hafızlığa yönelimini teşvik etmektedir (F. Yıldız, 2019, s. 1).

Literatür incelendiğinde, din bilimleri çatısı altında her geçen gün hafızlık tecrübesine ilişkin gerçekleştirilen araştırma sayılarının arttığı gözlenmektedir. Din psikolojisi bağlamında, Güngör (2018, s. v) tarafından gerçekleştirilen bir araştırmaya rastlanmaktadır. Bu çalışmada, hafızlık öğrencilerinde öznel iyi oluş ile sosyal kaygı ilişkisi incelenmiştir. Din sosyolojisi bakış açısıyla, Toker (2017) tarafından 96 hafızlık öğrencisiyle nitel bir araştırma gerçekleştirilmiştir.

Hafızlık bağlamında gerçekleştirilen çalışmalara, özellikle din eğitimi alanında rastlanmaktadır (Arslantaş, 2019, s. iv; Avcılar, 2021, s. 10; Özler, 2019, s. iv; Tuncel, 2022; Uğur, 2019, s. vii; Uğur & Osmanoğlu, 2020; F. Yıldız, 2019, s. iii; Yusufoglu, 2021, s. iv). Örneğin, Algur (2018, s. i) hafızlık öğrencilerinin psiko-sosyal durumlarını ve onları motive edici faktörleri, karma desenli bir araştırmayla açığa çıkarmaya çalışmıştır. Yusufoglu (2021,

s. iv) da örgün eğitimle birlikte uygulanan hafızlık projelerinin değerlendirilmesine ilişkin velilerden, okul yöneticilerinden, öğretmenlerden, Kur'an Kursu yöneticileri ve Kur'an Kursu öğretilerinden görüş almıştır.

A. Önem ve Amaç

İlahiyat sahasında hafızlık konusunun daha ziyade temel islami bilimler ve din eğitimi alanlarında çalışıldığına rastlanmaktadır. Bu bağlamda hafızlık tecrübesinin bireylerin yaşamına etkisi spesifik olarak ele alınmamıştır. Dolayısıyla hafızlık sürecinin ve hafız olmanın kişilerin yaşamındaki rolüne ilişkin din psikolojisi bağlamında derinlemesine incelenme ihtiyacı bulunmaktadır. Ayrıca bu çalışma hafızlık eğitim sürecini tamamlamış bireylerin ilerleyen yaşamlarında hafızlıkla ilişkilerini tespit etmek açısından da önem taşımaktadır. Nitekim bu tecrübenin, uzun vadede yaşamdaki kalıcılığından haberdar olmak daha doğru adımlar atılmasını sağlayabilir. Bu doğrultuda araştırmanın amacı hafız olmaya hak kazanmış bireylerin, hangi motivasyonla hafız olmaya yöneldiklerini, hafızlığı nasıl anlamlandırdıklarını, süreçte yaşadıkları sıkıntıları, başa çıkma ile ilişkisini ve yaşamı şekillendirmedeki rolünü açığa çıkarmaktır. Bu çerçevede araştırmanın temel soruları şu şekildedir:

1. Hafız olmaya yönelmede etkili olan unsurlar nelerdir?
2. Hafız olmak yaşama nasıl bir anlam katmaktadır?
3. Hafızlık eğitimi esnasında ve sonrasında yaşanan sorunlar nelerdir?
4. Hafızlığın başa çıkma ile ilişkisi var mıdır? Varsa nasıldır?
5. Hafızlık yaşam tarzını şekillendirmekte midir? Eğer öyleyse nasıl?
6. Hafızlık tecrübe eden bireylerin Allah tasavvurları nasıldır?
7. Hafızlık eğitiminin bireye etkisi var mıdır? Eğer öyleyse nasıl?

B. Yöntem

Bu çalışmada, hafızlığın bu deneyimi yaşayanlar için ne anlam ifade ettiğini, hangi motivasyonla hafızlığa yöneldiklerini, hafızlık eğitimi sürecinde ne gibi sıkıntılar yaşadıklarını ve hafızlığın yaşamlarını nasıl etkilediğini derinlemesine anlamak ve açıklamak için nitel araştırma yöntemine başvurulmuştur. Nitel araştırma teknikleri arasından da durum çalışması tercih edilmiştir. Gerçek bir tecrübenin güncel bağlamda incelenmesini temsil eden durum çalışması (Creswell, 2016, s. 96), bir bireyin, bir kurumun, bir sürecin ya da bir olayın bütüncül bir şekilde araştırılmasıdır (A. Yıldırım & Şimşek, 2018, s. 73). Bu çalışmayı gerçekleştirebilmek için yarı-yapılandırılmış görüşmelere yer verilmiştir.

Yarı-yapılandırılmış görüşmeler, hem belirgin hem açık uçlu sorularla görüşülen konuya ilişkin derinlemesine bilgi edinme imkânı tanımaktadır (Akmehmet Şekerler, 2017, s. 187).

1. Veri Toplama Aracı

Konu ile ilgili literatürde bulunan çalışmalar incelenmiş ve hafız olan iki öğretim üyesi ve bir lisans öğrencisiyle istişare edilmiştir. Bu aşamalar neticesinde bir soru havuzu oluşturularak, birbirini tekrar eden sorular elenmiş ve araştırma problemlerine uygunluk gösteren açık uçlu soruların bulunduğu yarı-yapılandırılmış görüşme formu oluşturulmuştur. Bu sorulara din psikolojisi alanında doktora dereceli bir uzmandan görüş istenmiş ve ardından iki hafızla pilot görüşme gerçekleştirilmiştir. Tüm bu işlemlerden sonra yarı yapılandırılmış görüşme formuna kişisel bilgi formu da eklenerek veri toplama aracı kesinleştirilmiştir. Bu görüşme formu Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimlerde İnsan Araştırmaları Etik Kurulu'na sunulmuş ve izin alınmıştır.

2. Çalışma Grubu

Bu çalışmada kartopu örnekleme ve amaçlı örnekleme yöntemlerine başvurulmuştur. Durum çalışmaları amaca yönelik özellik taşımaktadır. Belli bir konuya ya da soruna ilişkin seçilmiş durum ya da durumları anlama amacındadır (Creswell, 2016, s. 98). Bu yüzden amaçlı örnekleme tercih edilerek hafızlık eğitimini tamamlamış bireyler araştırmaya dâhil edilmiştir. Böylece tecrübelerini bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirebilmeleri sağlanmıştır. Katılımcıların özellikleri incelendiğinde, araştırmada yer alan hafızların 10'u kadın ve 10'u erkektir. Yaşları 16 ile 52 arasında değişiklik göstermekte olup çalışma grubunun yaş ortalaması 29'dur. Katılımcılardan 10'u bekâr ve 10'u evlidir. Görüşülen katılımcıların 5'i ilköğretim mezunu, 3'ü lise mezunu, 1'i yüksekokul mezunu, 5'i lisans mezunu, 3'ü yüksek lisans mezunu ve 3'ü doktora mezunudur. Katılımcıların 6'sı akademisyen, 5'i öğrenci, 5'i imam hatip, 3'ü Kur'an Kursu öğreticisi ve 1'i yazardır. Hafızlığa başlama yaşları 8 ile 25 arasında çeşitlilik göstermektedir. Katılımcıların hafız olma süreleri ise 1 ile 6 yıl arasında değişmektedir. Araştırmaya katılmayı kabul eden katılımcıların 10'u yatılı kursta, 4'ü önce yatılı sonra gündüzlü kursta, 2'si gündüzlü kursta, 2'si önce yatılı kursta sonra bireysel imkânlarla ve 2'si sadece bireysel imkânlarla hafızlık eğitim sürecini tamamlamıştır.

3. Verilerin Toplanması, Analizi ve Geçerlik Güvenirliği

BAİBÜ Sosyal Bilimlerde İnsan Araştırmaları Etik Kurulu'ndan alınan 2022/274 no'lu izinle görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Katılımcılarla

görüşmeler 2022 yılının Ağustos ile Ekim ayları arasında yapılmıştır. Katılımcılara ulaşmak için kartopu tekniğinden faydalanılmıştır. Daha açık bir ifadeyle çevrede hafız olan kişilere ulaşılmış ve onlar aracılığıyla başka hafızlarla iletişim kurulmuştur. Çalışmaya yalnızca Bolu ilinde ve ilçelerinde yaşayan hafızlar dâhil edilmiştir. İlk aşamada katılımcılara telefonla ulaşılarak araştırmanın niteliğinden bahsedilmiştir. Gönüllü katılım sağlayacağını ifade eden kişilerle görüşme yeri ve saati kararlaştırılmıştır. Görüşmelerin 18'i yüz yüze 2'si ise Zoom uygulaması aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Yüz yüze gerçekleştirilen görüşmeler katılımcının evinde veya iş yerinde, kamuya açık bir kafede ya da araştırmacının iş yerinde yapılmıştır. Zoom uygulaması aracılığıyla yapılan görüşmeler katılımcıların isteği doğrultusundadır. Gerçekleştirilen görüşmeler ortalama 50 dakika sürmüştür. Gerekliliği izah edilerek her bir katılımcıdan ses kaydı almak için izin talep edilmiştir. Tüm katılımcılar ses kaydına onay vermiştir. Ses kayıtları ve görüşme deşifreleri araştırmacı tarafından saklanmaktadır.

Söz konusu verilere içerik analizi uygulanmıştır. İçerik analizinde veriler kodlanarak süreç başlamakta, ardından temalar elde edilmekte, kodlar ve temalar düzenlenmekte, son olarak da bulgular tanımlanarak yorumlanmaktadır (A. Yıldırım & Şimşek, 2018, s. 243).

Araştırmanın geçerlik ve güvenilirliğini sağlayabilmek amacıyla inandırıcılık, aktarılabilirlik, tutarlılık ve teyit edilebilirliğe başvurulmuştur. İnandırıcılık için katılımcı teyidine yer verilmiştir; görüşme bitiminde katılımcılara eklemek, çıkarmak veya değiştirmek istedikleri bir husus olup olmadığı sorulmuştur. Aktarılabilirlik için hem görüşme verileri doğrudan tırnak içinde ve italik olarak sunulmuş hem de amaçlı örneklemeye gidilmiştir. Tutarlılık için araştırmanın her aşaması şeffaflıkla ifade edilmekle beraber baştan sona başka bir uzmandan da görüş alınmıştır. Teyit edilebilirlik için nitel araştırmalarda yetkinliği olan başka bir uzman da ham verileri kodlama ve temalar oluşturma işlemini gerçekleştirmiştir. Ortaya çıkan kodlara frekans analizi yapılmıştır.

C. Bulgular ve Değerlendirme

1. Hafız Olmayı Tercih Etmede Etkili Olan Unsurlar

Yaşamda var olmak, insanın bir amaç oluşturma hissini de beraberinde getirmektedir (Aydoğdu & Eryiğit, 2022, s. 328). Amaçlar, insanın önem verdiklerini, ideallerinde ulaşmak istediklerini ve yaşamda neler için çaba gösterdiklerini ifade etmektedir (Toprak, 2018, s. 37). Bireylerin tercihlerine yön veren amaçların motivasyon kaynaklarıyla yakından ilişkili olduğu gözlenmektedir (Eryılmaz, 2012, s. 429). Birey,

yaşamdaki nihai amacına ulaşmaya çalışırken kendine yönlülük duygusu veren daha somut motivasyonel amaçlarla yol almaktadır (Toprak, 2018, s. 38). Manevi tecrübenin bir parçası kabul edilebilecek hafız olmaya yönelten unsurların neler olduğu katılımcılara sorulmuştur. Katılımcıların verdikleri yanıtlar çeşitlilik göstermektedir (Tablo 1):

Tablo 1: Hafız Olmayı Tercih Etmede Etkili Olan Unsurlar

Kodlar	F	Katılımcılar
Ebeveyn İsteği	10	K1, K4, K5, K6, K7, K8, K9, K10, K11, K18
Örnek Alma	6	K1, K2, K15, K16, K18, K20
Kur'an Sevgisi	3	K1, K11, K14
Aile Geleneği	3	K1, K3, K17
Akademik Yönü Güçlendirme	3	K1, K11, K19
İcazet Törenleri	2	K1, K12
Yakınlarına Şefaate Edebilme	2	K2, K20
Hoca Yönlendirmesi	2	K7, K13
Allah'ın Rızasını Kazanma	2	K11, K16
Kolay İş Bulma	1	K16
Kitap Ezberleme Geleneği	1	K19
Ödüller	1	K4
Ahirette Taç Takılacağı İnanç	1	K8

Araştırmada yer alan katılımcıların hafız olmalarında rol oynayan faktörün sıklıkla anne baba isteğini yerine getirmek olduğu gözlenmektedir. K4 annesinin bu yöndeki isteğini şu cümlelerle dile getirmektedir: *"Ben karar vermedim hafız olmaya. Annemin isteği üzerine hafız oldum. ... Rüyasında görmüş."* K4 kodlu katılımcı, kendi isteğinden ziyade annesinin yönlendirmesiyle hafızlık eğitimine dâhil olduğunu ifade etmektedir. Benzer şekilde, K5 kodlu katılımcı da babasının isteğiyle hafız olduğunu şöyle ifade etmektedir: *"... Baba zoruyla. Babam bu işlerin üzerine çok düşüyordu. ... Babamın baskısıyla, zoruyla hafız olacaksın oğlum, hafız olacaksın oğlum..."* Katılımcının ifadelerinden kendi istemediği halde babasının zorlamasıyla hafızlığa yöneldiği gözlenmektedir. Bu ifadelerden hareketle ebeveynlerin yaşamlarında önem ve değer atfettikleri unsurları, çocukları bunun için hazır olmasa da gerçekleştirilmesi için yönlendirdikleri söylenebilir.

Katılımcıların hafız olmayı istemelerinde etkili olan diğer bir faktör,

çevrelerinde takdir edilen özelliklere sahip hafızların olması ve onları örnek almalarıdır. K18 kodlu katılımcı çocuk yaşta iken kendinden birkaç yaş büyük bir hafızı kendine neden örnek edindiğini şöyle dile getirmektedir:

“Bizim bir komşu vardı. Benden birkaç yaş büyük, abi sayılır. O zamanlar dünya yarışmaları falan ilk defa geliyordu bize. Pek duyulmuş bir şey değil. O zaman o abi Türkiye birincisi oldu. Sesi de çok güzel, böyle okuyor. Dünya beşincisi oldu. Kâbe’ye girdi falan böyle. Biz de onu takip ediyoruz. İlkokula gidiyoruz, ikiye üçe. ... O bende çok etkili oldu yani. Sonra ailede ilk ben oldum.”

K18, hafız olmasıyla büyük başarılar kazanmış, kendinden yaşça büyük birinin varlığından etkilenerek onu model aldığı ifade etmektedir. Özellikle o kişinin dünya yarışmalarına katılması, ülkede birincilik elde etmesi ve Kâbe’yi ziyaret etmesi katılımcı için dolaylı birer ödül teşkil etmiş olabilir. Böylece kendine örnek bir şahsiyet belirleyerek izinden gitmeyi tercih etmiştir. Hafız olmada etkili olan faktörlerden bir diğeri Kur’an sevgisidir. K14 kodlu katılımcı Kur’an’a duyduğu sevgi ve ilgiyi şu cümlelerle paylaşmaktadır:

“Benim hayatımın her alanında Kur’an-ı Kerim var çocukluğumdan beri. Çocukluğumdan beri Kur’an-ı Kerim’e olan ilgim çok başkaydı. ... Çok severdim ilgilenmeyi. ... Onunla ilgili ne ilim varsa; arapça, tefsir... Beni motive eden asıl sebep Kur’an-ı Kerim’le bağımın çok fazla kuvvetli olması... Kur’an-ı Kerim’e olan bu sevgim aileden gelen bir şey çocukluğumdan. Rahmetli dedem de evde sürekli okurdu; mesela onun eski Kur’an-ı Kerim’i hala duruyor. Bunlara uzak değildim. Başarıyıldım o alanda. Okulda din kültürü dersim çok iyiydi. Hocalarım tarafından da seviliyordum...”

K14 kodlu katılımcı, hafız olmayı istemesini erken yaşlardan itibaren Kur’an-ı Kerim’i çok sevmesiyle ve onunla derin bir bağının oluşmasıyla ilişkilendirmektedir. Ayrıca bu ifadelerden sadece hafızlık değil; Kur’an ile ilgili olan her şeye ilgi duyulduğu anlaşılmaktadır. Bu noktada kişilerin kutsalla olan nihai bağlılıklarının ve günlük yaşamda yüce bir güçle ilişki kurma isteklerinin hafız olmayı istemek gibi somut amaçlarla ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Bu bağlamda önemle değinilmesi gereken bir diğer husus da katılımcının Kur’an-ı Kerim’e olan ilgisinin ardında yatan sebeplerdir. Katılımcı bu ilgi ve sevgiyi ailesinin yaşantı tarzı ve örnekliliği, din eğitimiyle ilgili alanlarda başarılı olması ve hocalarının sevgisiyle açıklamaktadır. Dolayısıyla erken çocukluk döneminde ailenin ve okulun yaklaşımının bireyin eğilimleri üzerinde etkili olduğu söylenebilir.

Bireylerin hafız olmayı amaçlamalarındaki gerekçelerden biri de

akademik yönü güçlendirme isteğidir. K19 kodlu katılımcı tecrübesini şu ifadelerle dile getirmektedir: *“Biraz meslekle alakalı yani bir ilahiyatçının Kur’an-ı Kerim’i bilmesi gerektiğini düşündüm...”* Katılımcının ifadelerinden ilahiyat öğretimini, Kur’an-ı Kerim’e daha fazla hâkim olarak, güçlendirmek istediği anlaşılmaktadır. Ayrıca katılımcının yetişkinlik döneminde bilinçli bir motivasyonla bu amaca yöneldiği gözlenmektedir.

Kişileri hafızlığa yönelten bir diğer faktör ise hafızlığın bir aile geleneği olmasıdır. K3 kodlu katılımcının bu bağlamdaki ifadeleri dikkat çekicidir: *“Bizim ailemizde öyle bir gelenek vardı. Babam hafızdı. Abim Kur’an Kursu’nda hafızlık yapıyordu o esnada. Ablam da Kur’an Kursu’nda hafızlık yapıyordu. Bizde insan hafızlık yapar zaten gibi bir şey vardı.”* Katılımcı 3, hafızlık yapmanın aileleri için okuma yazma öğrenmek gibi olması gereken bir süreç olduğunu dile getirmektedir. Bu noktada üzerinde durulabilecek bir diğer husus, ailenin geleneklerini aktarmaya gösterdiği hassasiyettir. Bireyler, böylece kendilerine bir kimlik de kazandıran değerlerini korumaya ve bu değerlerin yeni nesillerde devamlılığını sağlamaya çalışıyor olabilirler.

Katılımcılar için hafızlığa yönelmede etkili olan başka faktörlerin de bulunduğu göze çarpmaktadır. Örneğin, K1 ve K12 icazet töreni adı verilen hafızlık mezuniyet programından etkilenerek hafızlığa yönelmiştir; birilerinin başarısına şahit olmak ve bu başarının gösterişli bir ortamda ödüllendirilmesi insanların özenmesine yol açabilir. K2 ve K20 ahirette yakınlarına şfaat edebilecekleri düşüncesiyle adım atmıştır; diğer bir ifadeyle sevdiklerini ya da başkalarını kurtarma arzusuyla hafızlığa yöneldikleri söylenebilir. K7 ve K13 hocalarının onlarda ezber yeteneği olduğunu keşfetmesiyle hafızlığa başlamıştır. Eğitimcilerin öğrencilerdeki yetenekleri keşfetmelerinin, yaşamı şekillendirici rolü olduğu gözlenmektedir. K11 ve K16 Allah’ın rıza ve hoşnutluğunu kazanabilme motivasyonu ile hafızlık yaptıklarını dile getirmektedir; bu noktada tamamen içsel dini bir motivasyonun olduğu ifade edilebilir. K16 hafızlık diplomasıyla daha kolay imam olmak için bu faaliyete girişmiştir; bu durum bir meslek sahibi olabilmek için hafızlığın araç olarak tercih edildiğini göstermektedir. K19 yüzyıllardır süregelen kitap ezberleme geleneğini yaşatmak istemiştir; buradan yola çıkarak insanların yıllardır var olan geleneklerini korumak ve sahip çıkabilmek için zahmetli de olsa zorlayıcı işlere girişebildikleri söylenebilir. Bu noktada geçmişe olan saygı ve vefanın önemli bir rol oynadığı gözlenmektedir. K4 hafız olduğunda bilgisayar alınması gibi kendisine vaat edilen ödüllere ulaşmak için ve K8 ahirette hafızlara taç takılacağı için hafız olmak istediklerini ifade etmektedir; bu katılımcıların dünya ya da ahirette çeşitli ödüllere ulaşabilmek için hafızlığı

istedikleri gözlenmektedir. Bu bulgulardan yola çıkarak dinin kendisinin amaç olduğu iç güdümlü dindarlığın ve dinin bir araç olarak kabul edildiği dış güdümlü dindarlığın yönlendirici olduğu gözlenebilir. Fakat şu da unutulmamalıdır ki insan bilişsel gelişimle paralel olarak somuttan soyuta doğru amaç ve istekler belirleme doğasına sahiptir.

Tüm bu bulgulardan hareketle hafız olmak istemenin altında yatan faktörlerin çeşitliliği gözlenmektedir. Bu bağlamda çeşitli araştırma bulgularının da benzerlik gösterdiği söylenebilir (Algur, 2018, s. 187; Arslantaş, 2019, s. 36; Demir, 2019, s. 36; Gün vd., 2018, s. 217; Özler, 2019, ss. 62-63; F. Şahin, 2019, s. 64; Toker, 2017, ss. 37-54; Tuncel, 2022, s. 243; Yusufoğlu, 2021, s. 70). Örneğin, Algur (2018, s. 187) da gerçekleştirdiği araştırmada Allah rızasını kazanmanın, anne-baba isteğini yerine getirmenin veya meslek edinmenin motive edici faktörler olduğunu tespit etmiştir. Bu çalışmadan farklı olarak ise gösteriş, insana faydalı olma isteği ve toplumsal kabul gibi bulgulara ulaşmıştır.

2. Hafızlığın Anlamlandırılması

Hem insanın yaratılış amacı bakımından hem hayatın imkânları açısından, her mekân her zaman ve her durumda anlam bulma fırsatı mümkündür (Bahadır, 2002, s. 29). Anlam, yaşamdaki yapıp etmelerimizin karşılığıdır ve anlamın özünde ilişki kurmak vardır (Ayten, 2012, s. 51). Buradan hareketle, katılımcılara “Hafızlık yaşamınızda nasıl bir anlam ifade ediyor?” sorusu yöneltilmiştir. Böylece katılımcıların bireysel yaşamlarında hafızlığa yükledikleri anlam tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca hafızlık eğitimini tamamlayan kişilere bu sorunun sorulmasıyla hafızlığın ilerleyen yıllarda yaşamlarını nasıl anlamlandırdığı açığa çıkarılmak istenmiştir. Katılımcılar kendi yaşamlarında hafızlığa şu anlamları yüklemektedir (Tablo 2):

Tablo 2. Hafızlığın Yaşama Kattığı Anlam

Kodlar	F	Katılımcılar
Bir Kontrol Mekanizması	5	K6, K8, K12, K16, K20
Namaz İbadetini Anlamlandırması	5	K3, K5, K10, K13, K18
Allah ile Yakınlık Kurma Yolu	4	K1, K7, K14, K20
Kapıları Açan Bir Anahtar	3	K2, K9, K13
Akademik Bakış Açısını Güçlendirme	3	K3, K11, K19
Bir Anlam Atfetmeme	2	K4, K15
İmamlık Mesleğini Daha İyi Yapabilme	1	K5

Mahrum Kalmışlık	1	K17
------------------	---	-----

Kişiler, hafızlığı yaşamlarını düzenleyen bir kontrol mekanizması olarak anlamlandırmaktadır. K16 kodlu katılımcı bunu şöyle ifade etmektedir: *“Allah’ın emirlerine ben dünya hayatında uymaya çalışıyorum. Hafızsam onun karakterine göre yaşamaya çalışıyorum. Yani aile yetiştirmesiyle bile belli bir yerden sonra kontrolden çıkabilme ihtimali var.”* K16 kodlu katılımcı, hafızlığa bir kontrol mekanizması konumu atfederek aldığı kararlarda ve gerçekleştirdiği davranışlarda İslam dinine uygun adım atmaya çalıştığını ifade etmektedir. Ayrıca yaşamında hafızlığın aile yetiştirmesinden çok daha güçlü bir kontrol mekanizması olduğunu vurgulamaktadır.

Hafızlığın yaşamı anlamlandırdığı durumlardan bir diğeri namaz ibadetiyledir. K18 kodlu katılımcı bu düşüncesini şöyle dile getirmektedir:

“Namazla Kur’an bende hemen hemen aynı mana taşıyor. Namaz nedir diye sorulsa ilk aklıma Kur’an okuma geliyor. Kur’an da bana namazda okunan kitap olarak geliyor. ... Kur’an yüzüne okunabilir ama sadece namazda ezbere okunur. O zaman hafızlık namazla ilişkili aslında.”

K18 kodlu katılımcı, namaz ibadetinde Kur’an-ı Kerim’i ezberden okuma zorunluluğu olduğu için ikisinin birbirini tamamladığını ifade etmektedir. Katılımcı için hafızlığın, yaşamını anlamlandırması namaz ibadetiyledir. Hafızlığın yaşama kattığı anlam bağlamında dikkat çekici bir diğer kod ise hafızlığın Allah ile yakınlık kurma yolu olarak nitelendirilmesidir. K1 kodlu katılımcı hafızlığın Yaratıcı ile ilişkisini nasıl güçlendirdiğini şöyle paylaşmaktadır:

“Başta Allah ile yakınlık kurma yollarından biri. Yani Kur’an’la vakit geçirerek Allah ile yakınlık kurmayı tercih etmek. ... Bu bence insanın Allah ile iletişimini artıran bir şey. Hafızlık bence kulun Rabbi ile birinci derecede bir ilişkisi olarak görüyorum. Çünkü mesela sabah kalkıyorsun ezandan sonra uyumuyorsun; niye uyumuyorsun Kur’an’dan dolayı uyumuyorsun...”

K1 kodlu katılımcı, hafızlığın Allah ile ilişkisini kuvvetlendirerek yaşamını anlamlandırdığını ifade etmektedir. Allah ile yakınlık kurmaya götüren pek çok yol olduğunu; kendisinin de bunu Kur’an-ı ezberlemek üzerinden gerçekleştirdiğini ifade etmektedir. Çünkü günün belli bir bölümünü sadece hafızlığı tekrar etmek üzere ayırdığı gözlenmektedir. Bu durum da Allah ile yakınlaşmak için bir araç konumundadır. İnsanın temel ihtiyaçlarından biri yakınlık kurmaktır. Bu ihtiyacı fark etmek ve gidermek

için bireyler kendi değerleri çerçevesinde çeşitli yollara başvurulabilmektedir. Hafızlık da aşkın varlıkla iletişim kurmak ve yakınlaşmak için bir yoldur. Hatta bu durumun kişilerin manevi iyilik hallerini güçlendirdiği ifade edilebilir. Hafızlığa atfedilen anlamlardan biri de kapıları açan bir anahtar olarak değerlendirilmesidir. K2 kodlu katılımcının bu yöndeki ifadeleri dikkat çekicidir:

“Hafızlık benim için bütün kapıların açılması gibi bir şey. O saatten sonra Allah’a şükür benim için bütün kapılar sırayla açıldı. Allah Teala benim istediklerimin olmadığı zamanlarda daha iyisini verdi. Böyle yavaş yavaş hafızlık yaptıktan sonra her şey sırayla geldi yani. Hafızlık sayesinde hem ilahiyat okudum hem daha okurken imam oldum. Maddi sıkıntı yaşamadım...”

K2 kodlu katılımcı, hafızlıkla beraber yaşamında yeni fırsatların ortaya çıktığını ve beklediğinden daha iyi imkânlarla kavuştuğunu dile getirmektedir. Bu yüzden hafızlığı yeni kapılar açan bir anahtar olarak anlamlandırmaktadır. Bu noktada dış güdümlü bir dindarlık yaklaşımının varlığından da söz edilebilir. Görüşme yapılan katılımcılardan bir kısmı ise hafızlığı akademik yaşantıyla ilişkilendirerek anlamlandırmaktadır. K3 kodlu katılımcı, hıfzını akademide işlevsel olarak kullanabilme imkânıyla hafızlığı şöyle anlamlandırmaktadır: *“Tefsirci olarak bir şey yazmaya kalktığımda kafamda başka ayetler çağrışım yapabiliyor. Akademik alanda destekliyor.”* Katılımcı 3 hafızlıkla beraber Kur’an-ı Kerim’e daha fazla hâkim olduğunu; bunun neticesinde de akademik çalışmalarının güçlendiğini ifade etmektedir. Buradan yola çıkarak denilebilir ki genelde ilahiyat özelde ise tefsir alanında araştırma yapanlar için hafızlık daha fazla önem ve değer taşımaktadır.

Katılımcılardan K4 ve K5 yaşamlarında hafızlığa herhangi bir anlam yüklemediklerini ifade etmiştir; denilebilir ki kimi zaman insanlar tecrübelerinde bir anlam keşfedemeyebilir. K5 imamlık görevini daha nitelikli yapmaya yardımcı olduğu için hafızlığın değerli olduğunu dile getirerek mesleği üzerinden bir anlam yüklemektedir. K17 ise hafızlığın, çocukluğunu elinden aldığı için mahrumiyet anlamını taşıdığını dile getirmiştir. Bu bulgunun da oldukça dikkat çekici olduğu gözlenmektedir; çocukluk yaşamında bir dengenin kurulması ve çocuğun önceliklerine kulak verilmesi yetişkinlikte içsel çatışmaların daha az olmasına yol açabilir. Bu bağlamda gerçekleştirilen çeşitli araştırmaların da benzer bulgular sunduğuna rastlanmaktadır (Algur, 2018, s. 190; Toker, 2017, ss. 37-54; Tuncel, 2022, s. 251).

3. Tecrübe Edilen Sıkıntılar

Katılımcılara, “Hafızlık eğitimi esnasında ya da sonrasında çeşitli sorunlar yaşadınız mı?” sorusu yöneltilmiştir. Verilen yanıtlar değerlendirildiğinde ağırlıklı olarak hafızlık esnasında olmak üzere, hafızların çeşitli sorunlar yaşadıkları tespit edilmiştir (Tablo 3).

Tablo 3. Hafızlık Eğitim Süreci ve Sonrasında Yaşanan Sorunlar

Kodlar	F	Katılımcılar
Hafızlık Hocasının Tutumu		
Psikolojik ve Fiziksel Şiddet	6	K3, K5, K12, K15, K17, K18
Ayrım Yapma	1	K2
Kıyaslama	1	K16
Motivasyonu Sürdürmede Zorluk	6	K1, K2, K6, K7, K8, K9
Arkadaşlarla Yaşanan Sorunlar	6	K1, K3, K9, K15, K18, K20
Aile Özlemi	5	K2, K7, K9, K10, K11
Çevrenin Beklentileri	5	K1, K8, K6, K7, K9
Eğitim Metodu ile İlgili Sıkıntılar	4	K1, K7, K9, K16
Çocukluğunu Yaşayamama	3	K5, K17, K20
Kurs Ortamına Uyum	3	K8, K9, K15
İçsel Çatışmalar		
Unutma Endişesi	7	K1, K4, K7, K9, K10, K12, K16
Regl Sürecinde Kur’an Okuma	1	K1
Kendini İdeal Örneklerle Kıyaslama	1	K4
İmamlıktan Başka Bir Mesleğe Yönelme İsteği	1	K13

Hafızlık eğitimi esnasında öğrencilerin sıklıkla tecrübe ettiği sorun alanlarından birinin hafızlık hocasının tutumuyla ilişkili olduğu görülmektedir. K18 kodlu katılımcı maruz kaldığı fiziksel şiddeti şu cümlelerle dile getirmektedir: “...Yediğim dayağın haddi hesabı yok. 20 sene sonra telefonla bir arayayım dedim... Sesini duyar duymaz bir kendime geldim. Böyle rahat otururken hemen bir hazır ol durumuna geçtim.” Katılımcı 18, hafızlık hocasının fiziksel şiddete başvurduğunu ve üzerinden yıllar geçmesine rağmen hala etkisinden sıyrılamadığını ifade etmektedir. Günümüzde hafızlık kursları da dâhil olmak üzere tüm eğitim kurumlarında fiziksel şiddetin kontrol altına alındığı söylenebilir. Bu noktada gözden kaçmaması gereken bir diğer husus kurumlarda psikolojik şiddetin de önüne

geçilmesi gerekliliğidir. K12 kodlu katılımcının paylaşımlarında bu gereklilik gözlenmektedir: *“Benim en zorlandığım şey yatılı kalmama rağmen dersimi verememektir. Bizim hocamız çok kızılıyordu. Aslında dersimizi yapalım diye kızılıyordu. Ama benim yapım biraz hassas olduğu için çok etkileniyordum.”* Katılımcının ifadelerinden bir kısır döngü süreci yaşadığı anlaşılmaktadır. Çünkü günlük ezberini yapamadığında hocasının iyi niyetli de olsa azarlamasına maruz kalmakta ve bu azarlanmanın neticesinde de duygusal ve zihinsel olarak yeterli gücü bulup dersine odaklanamamaktadır. Hafızlık hocasının olumsuz yaklaşımı kapsamında, K2 kodlu katılımcının hocasının bazı arkadaşlarına pozitif ayrımcılık yaptığına, K16 kodlu katılımcının ise ezberleyemediğinde hocasının yaşı kendinden küçük öğrencileri örnek göstererek onlarla kıyasladığına rastlanmıştır. Denilebilir ki fiziksel şiddete maruz kalan K18’in paylaşımında rastlandığı üzere aradan yıllar geçmesine rağmen yaşananlar insanda olumsuz izler bırakabilmektedir; benzer şekilde uygulanan psikolojik baskı da kişiler üzerinde kalıcı izler bırakabilir.

Kur’an-ı Kerim’i ezberlemek, uzun bir zaman dilimine yayılan, sabır, istikrar ve devamlılık isteyen niteliktedir (Tuncel, 2022, s. 247). Bu yüzden öğrenciler zaman zaman motivasyonlarını devam ettirmekte zorlanmakta ve ezberlemeyi bırakmak istemektedir. K7 kodlu katılımcının ifadelerinde buna şahit olmak mümkündür:

“Hafızlık zor bir süreç olduğu için ister isteyerek başla ister istemeden başla zor ilerliyor. Belli bir yere geldikten sonra bir dönüşüm yaşıyorsun. Ben artık bunu bırakayım, yeter bu kadar gibi. Bunu oğlumda da yaşadım kendimde de öğrencilerimde de.”

Özellikle yatılı Kur’an Kursu ortamında akran zorbalığı rastlanan sorun alanlarından birini oluşturmaktadır. K15 kodlu katılımcının deneyimleri dikkat çekicidir:

“Akran zorbalığı da mesela hafızlık yapmak istemeyen hafızlıktan başka niyetler için gelmiş olan arkadaşlar oluyordu. Onlar mesela çeteleşiyordu. Psikolojik baskı, daha böyle tertipli düzenli, dersini veren insanlara karşı zorbalık yapıyorlardı.”

Bu ifadelerden çalışkan ve düzenli öğrencilerin huzursuz edici ve zarar verici tutumlara maruz kaldığı gözlenmektedir. Bunun ötesinde K18 kodlu katılımcı kendinden büyük öğrencilerin fiziksel şiddetiyle karşılaştığını da belirtmektedir. Yıldırım (2021, s. 111)’ın gerçekleştirdiği araştırmada da öğrencilerin birbirlerine tutumlarında güçlülerin zayıfları ezdiği, küçük öğrencilerle alay edildiği ve kötü şakalar yapıldığı bulguları mevcuttur.

Toplumun hafız olmayı ideal bir Müslüman olmakla eşleştirdiğine ve

onlardan beklentilerini artırdığına rastlanmaktadır. Bu da beraberinde eleştiriyi getirmektedir. K7 kodlu katılımcının ifadelerinde bu durum gözlemlenmektedir:

“Normal bir insanın o günahı yapması ya da o hatayı yapması normal karşılanırken bize gelince ‘aaa bi de hafızsın’ şekilde oluyor. Tutup da hafızsın diye bunu yapmayacaksın diye bir şey yok. Yapmasan iyi ama olabiliyor yani. Ailevi olaylarda şahsımda çok bu şekilde söylemler olmuş. Yüzüme denmese de arkamdan.”

Katılımcı 7, yaptığı bir hatanın çevresi tarafından kabul görmediğini ve yakınları tarafından eleştirildiğini vurgulamaktadır. Bu durum kişilerde suçluluk ve öfke gibi manevi çatışmalar oluşmasına neden olabilir. Benzer şekilde katılımcı 1, katılımcı 6 ve katılımcı 9 tesettüre uygun giyinmediklerinden; katılımcı 2 ise arkadaşlarıyla kavga ettiğinden dolayı yargılandıklarını dile getirerek kötü hissettiklerini belirtmektedir. Yıldırım (2021, s. 99) da hafızlardan ibadetleri düzenli yapmaları ve mükemmel insan olmaları yönünde toplumsal beklentilerin olduğunu ifade etmektedir.

Katılımcılardan bir kısmının zorlandığı hususlardan biri de eğitim metoduna ilişkindir. Örneğin, K1 ve K7 kodlu katılımcılar o günün ezberini yapamadığında ertesi günkü ezber de yüklendiği için ikisini aynı anda yapmakta güçlük yaşadıklarını dile getirmektedir. Üstesinden gelinemeyen bir sorumluluğun üzerine o kadar daha eklenmesi yetersizlik duygusuna neden olabilir. K9 ve K16 ise okul dersleriyle beraber hafızlık yapmanın oldukça yorucu olduğunu belirtmektedir. Çocukluk döneminde hafızlık yapmak oyun oynamak için vakit ayıramamayı beraberinde getirebilmektedir. K5 kodlu katılımcının ifadelerinde buna şahit olmak mümkündür: *“Bir oyun oynasam çocuklarla babam görürdü mesela. Hemen eve çağırırdı. Oyun yok, hemen gel yarının dersini yap diye.”* Oysa çocukluk çağında yeteri kadar oyun oynamak en temel ihtiyaçlardan birini teşkil etmektedir. Çünkü oyunlar aracılığıyla çocuk kendini, çevresini ve dünyayı keşfetmektedir.

Güçlük yaşanan diğer hususlar içerisinde yatılı kurs ortamına uyum sağlamakta zorlanma, küçük yaşta aileden ayrı kalındığı için özlem duyma, hafız olduktan sonra ezberlediklerini unutma endişesi, regl döneminde Kur’an-ı Kerim okuma ve ezberleme, ideal hafızlarla kıyaslayarak kendini yetersiz görme ve hafızlığın bir getirisi olarak algılanan imamlık mesleğinden başka bir yere yönelme isteği yer almaktadır. Birbirinden farklı bu bulgular, suçluluk, yetersizlik, manevi çatışma, özlem, uyum göstermede zorlanma veya yaşamda daha fazla kontrol gücüne ihtiyaç duyma gibi baş

edilmesi zor duyguların ve düşüncelerin hafızlık ve sonrasında ortaya çıkabileceğine işaret etmektedir. Hafızların benzer sıkıntılar yaşadığına diğer bazı araştırmalarda da değinilmektedir (Algur, 2018; F. Şahin, 2019, s. 95).

4. Hafızlığın Başa Çıkma ile İlişkisi

Bireyin fiziksel ve psikolojik varlığını zorlayan uyaranlar, yaşamda zaman zaman artış gösterebilir. Bunun neticesinde de birey bu rahatsızlığı azaltabilmek için arayışa girer (Atkinson vd., 2006, s. 509). Bu arayış sürecinde, sorunun tanımlanması, çözüm yollarının tespit edilmesi, duygu ve düşüncelerinin kontrol edilmesi ve çeşitli destek kaynaklarının aktif hale getirilmesi başa çıkma kavramıyla tanımlanmaktadır (Baltaş, 2004, ss. 152-153). Hafızlık eğitimi sürecinde katılımcıların pek çok güçlükle karşılaştıkları ve bu güçlüklerle mücadele ederken de çeşitli başa çıkma kaynaklarına başvurdukları gözlenmektedir (Tablo 4).

Tablo 4. Hafızlığın Başa Çıkma ile İlişkisi

Hafızlık Sürecinde Başa Çıkma Kaynakları	F	Katılımcılar	Hafızlığın Bir Başa Çıkma Aracı Olması	F	Katılımcılar
Sosyal Destek			Ayetleri Zihinden Okuma	13	K1, K5, K6, K7, K8, K9, K10, K11, K12, K13, K14, K16, K18
Aile	15	K1, K2, K3, K7, K8, K9, K10, K11, K12, K13, K14, K15, K16, K18, K20	Hafızlığın Zorluklarının Üstesinden Gelmenin Örnek Olması	4	K1, K2, K12, K15
Hafızlık Hocası	9	K1, K6, K7, K8, K9, K10, K11, K13, K14	Sorunlardan Uzaklaşmak İçin Hafızlığı Tekrara Yönelme	1	K20
Arkadaş	2	K12, K14			
Tecrübe Edenler	1	K1			
Hafız Olma İsteği	9	K6, K10, K11, K12, K13, K14, K15, K16, K19			
Motive Edici Faaliyet					

Ödüller	2	K4, K7			
Molalar	1	K1			
Manevi Sohbet	1	K7			
Kitap Okuma	2	K13, K17			

Zorluklarla başa çıkmada çevredeki insanlar önemli bir role sahiptir. Bu kişilerin arasında iyi bir dinleyici olanların yanında kendi becerilerini ve tecrübelerini aktararak yol gösterenler de yer almaktadır (N. H. Şahin, 1998, s. 156). Bu bağlamda, katılımcıların ağırlıklı olarak çevrelerindeki farklı rollere sahip kişilerden destek aldıkları görülmektedir. En sık başvuru sosyal destek kaynağı ailedir. K11 hafızlık eğitim sürecinde ailesinin desteğini şöyle paylaşmaktadır: *“Ailem destek oldu... Her zaman yanımda olduklarını hissettiriyorlardı. Sen ne istiyorsan onu yaparsın, hafızlık mı başka şey mi? Sağ olsunlar hep saygılıydı kararlarımda.”* Katılımcı 11 ailesinin sevgi ve ilgi göstermesinin yanında kendine koşulsuz kabul de gösterdiklerini ifade etmektedir. Çünkü ailesinin tüm kararlarına saygılı olduğu anlaşılmaktadır. Ailenin sevgi ve koşulsuz kabule dayalı bu yaklaşımı katılımcı için önemli bir destek kaynağı olmuştur. Diğer bir sosyal destek kaynağının hafızlık hocası olduğu tespit edilmiştir. K9 kodlu katılımcı, hocasıyla tecrübesini şu sözcüklerle ifade etmektedir: *“Hocalarım da destek oluyordu. Yapamadığımda gel beraber yaparız gibi. O yüzden onlardan güç alarak ilerledim. Eğer hocalarım olmasa yapamayabilirdim.”* Katılımcı 9, ezberleyemediğinde hocasının ilgiyle kendine eşlik ettiğini; böylece eğitimine devam edebildiğini söylemektedir. Sosyal destek çatısı altında, K12'nin aynı ortamı ve süreci paylaştığı arkadaşlarından, K14'ün yargılamadan motive etmeye çalışan dostlarından ve K1'in de benzer sorunlar yaşayarak hafız olan kişilerden destek aldığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla hafızlık eğitim sürecinde sosyal desteğin önemli bir konumda bulunduğu görülmektedir. Söz konusu sosyal destek mekanizmalarındaki önemli değerlerin sevgi, ilgi, kabul, anlayış ve dayanışma olduğu söylenebilir. Algur (2018, s. 213) da öğrencilerin zorlandıkları zamanlarda hocalarından, ailelerinden ve arkadaşlarından yardım aldığına temas etmektedir.

Katılımcıların bir kısmı için hafız olmayı istemek başlı başına motive edici bir unsur ve zorlukları göğüslemek için yeterli bir içsel destek kaynağıdır. Örneğin K19 kodlu katılımcı bunu şöyle dile getirmektedir: *“İstekle gidiyorduk... Hafız olma isteğimdi motivasyonumu diri tutan...”* Kimi zaman da dışarıdan bazı motive edici faktörlere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu kapsamda, hafızlık bitiminde kıymetli bir ödül ya da belli bir miktar ezberlendiğinde ödül vadinin oluşu, kısa süreliğine kurs ortamından

uzaklaştıran değişiklikler ve günlük gerçekleştirilen kısa süreli manevi içerikli sohbetlerin kişilerin motivasyonunu canlı tuttuğu gözlenmektedir.

Kişisel gelişim kitapları ve hayal dünyasını canlı tutan kitaplar okumak sürecin zorluklarını tolere etmeye yardımcı olmaktadır. K17 kodlu katılımcı deneyimini şu cümlelerle aktarmaktadır: *“Kitap okumak. ... Yani kendimi kaptırıyordum. Dostoyevski falan. O zaman çok küçüktüm ama öyle bir etkileniyordum ki. ... Beni tek mutlu eden oydu... Aklımda küçük prensler falan.”* Katılımcı 17, çeşitli romanlar okuyarak mutlu olduğunu ve bu şekilde kendini iyi hissettiğini dile getirmektedir. Bu noktada ifade edilebilir ki roman karakterleri ve romandaki olay örgüsü çocuğun ya da ergenin psikolojik gelişimini olumlu yönde etkilemektedir. Bu vasıtalar aracılığıyla çocuk kendi ve diğerine ilişkin inançları, duyguları, düşünceleri ve istekleri keşfedebilmektedir. Böylece çocuğun bilişsel ve duygusal gelişiminin de desteklendiği söylenebilir.

Hafızlığın başa çıkmayla ilişkisi incelenirken, bir diğer tema olarak yaşamın ilerleyen dönemlerinde hafızlık ve hafızlık tecrübesinin başlı başına bir başa çıkma aracı haline geldiği tespit edilmiştir. Dini unsurlar sıkıntılı durumlarda rahatlatıcı bir fonksiyon üstlenebilir. Zira zikir çekmek, tefekkür etmek ya da Kur’an okumak gibi faaliyetler sempatik sinir sisteminin yavaşlamasına ve bedenin gevşemesine yardımcı olmaktadır (Tokur, 2017, s. 110). Bu bağlamda bir kısım katılımcılar için Kur’an-ı Kerim okumak rahatlamaya yol açmaktadır. Bu noktada hafızlığın rolü ise Kur’an-ı Kerim ezbere bilindiği için hemen okuma pratikliği sağlaması şeklindedir. K7 kodlu katılımcının paylaşımlarında buna rastlamak mümkündür:

“Ezberimizde olduğu için, okumak kolay olduğu için doğrudan oraya yöneliyorum. Açıkçası ezbere okumak bana namaz kılmaktan daha kolay geliyor. Kur’an’la veya namazla sarılın diyor ya! Kur’an’la sarılmak bana daha kolay geliyor bir zorluğu atlatmaya çalışırken. ... Mesela bulaşık yıkıyorum; o sırada okuyabiliyorum.”

K7 kodlu katılımcı, herhangi bir sıkıntı durumunda zihninden ayet ya da sureleri okumanın kendine kolaylık ve rahatlık sağladığını ifade etmektedir. Hafızlığın bireye kitaba bağlı kalmadan hareket edebilme imkânı sağladığı gözlenmektedir. Hafızlık eğitimi esnasında, bazı güçlüklerle göğüs germenin ve onların üstesinden başarıyla gelebilmenin sonraki yaşam deneyimleri için de örnek teşkil ettiği gözlenmektedir. K1 kodlu katılımcının paylaşımlarında bu deneyimi gözlemlemek mümkündür:

“Yaşadığım gündelik şeylerde de zorla elde edebileceğim bir şey ise

hemen şunu düşünüyorum. Hafızlık da çok zordu. Hallettim. Bunu da halledebilirim diyorum. Orda mücadele edip başardıysan daha fazla özgüven geliyor sana.”

Katılımcı 1 hafızlık eğitimi esnasındaki zorluklarla mücadele edip başarılı olmasından hareketle yeni zorlukların da üstesinden gelebileceğine dair inanç geliştirmiştir. Bu inancın da onu cesaretlendirdiği ve ona güç verdiği görülmektedir. Yaşamda üstesinden gelinebilen zorluklar, benzer durumlarda insanı motive ederek ona umut olmaktadır.

Görüşmeler neticesinde tespit edilen bir diğer kod günlük yaşamdaki sıkıntılardan uzaklaşmak için hafızlığı tekrar etmeye yönelmedir. Bu bağlamda K20 kodlu katılımcının paylaşımları oldukça dikkat çekicidir:

“Hafızlığımı tekrar ediyorum. ... Anlam odaklı düşünmek insanı zihnen yoran bir şey. Hep öyledir o. Lafızda ise o yok. Sadece onun orada kutsal kitap olduğunu biliyorsun. Allah'ın kelamı. Okumanın sevap olduğunu biliyorsun. Hiçbir şey düşünmek istemiyorsun aslında.”

Katılımcı 20, kendini yoran düşüncelerden uzaklaşmak ve herhangi bir şey üzerinde derinlemesine düşünmemek için hafızlığını tekrara yöneldiğini ifade etmektedir. Böylece zihinsel olarak dinlenme fırsatı elde etmekte, hafızlığını tekrar etmekte ve Kur'an okuyarak sevap işlemektedir. Hatta bu tutum sorunlarla mücadele edebilmek için kişiye yeniden güç kazandırabilir.

5. Hafızlık Tecrübesinin Yaşam Tarzını Şekillendirmede Rolü

Dini sistemler, yaşamın nasıl şekillendirilmesi gerektiği hususlarında yol gösteren inanç ve değerlerden oluşmaktadır (Abuzar, 2011, s. 145). Daha özel bağlamda, dini inanç ve ibadetlerin spesifik olarak insan yaşamını etkileme gücünün açığa çıkarılması mühim görünmektedir. Nitekim dini sistemler bireysel ve toplumsal hayatı etkilemektedir (Yapıcı & Koçak, 2017, s. 69). Bu bağlamda katılımcılara, hem bireysel hem toplumsal olarak manevi

Tablo 5. Hafızlığın Yaşamı Şekillendirme Fonksiyonu

Kodlar	F	Katılımcılar
Meslek Tercihi	6	K2, K4, K5, K11, K13, K20
Giyim Tarzı	4	K6, K9, K10, K20
İbadetleri Yerine Getirme	4	K9, K10, K18, K20
Üniversitede Tercih Edilen Fakülte	3	K2, K4, K16
Arkadaş Ortamı Tercihleri	3	K2, K4, K16

Dindarlığın Bir Parçası Olarak Hafızlığın Hayatı Şekillendirdiği Düşüncesi	3	K3, K15, K19
Günlük Hayattaki Meşguliyetler	2	K7, K14
Günlük Hayattaki Hâl ve Hareketler	2	K6, K12
Şekillendirici Bir Fonksiyonunun Olmadığını Düşünenler	2	K1, K17

değer atfedilen hafızlığın yaşamlarını şekillendirmede etkisinin olup olmadığı sorusu yöneltilmiştir. Katılımcılardan gelen yanıtların dikkat çekici olduğu söylenebilir (Tablo 5).

Katılımcılar, meslek tercihi yaparken hafızlık önemli bir rol oynamaktadır. Katılımcı 5 bu durumu, *“Mesleki olarak şekillendirdi mesela. Şu an imamlık yapıyorum.”* şeklindeki cümleleriyle ifade etmektedir. İmamlık mesleğine kabul almada, hafız olmak önemli bir özellik olarak kabul edilmekte ve sınav sürecini kolaylaştırmaktadır. Buradan hareketle katılımcılar hem uzun bir süre hafızlığa emek verdikleri hem de meslek edinirken artı özelliklere sahip oldukları için imamlık mesleğini tercih ediyor olabilirler. Benzer şekilde üniversite tercihlerinde de hafız olmak önemli bir paya sahiptir. Nitekim K16 kodlu katılımcının ifadesinde buna şahit olmak mümkündür: *“Hafız olmasaydım ilahiyatı da düşünmezdim.”* Benzer şekilde çeşitli araştırmalarda da hafızlık öğrencilerinin ileride ilgili bir fakülte ya da meslek seçimi yapacaklarına dair bulgulara rastlanmaktadır (Algur, 2018, s. 246; Arslantaş, 2019, s. 42; F. Şahin, 2019, s. 103; S. Yıldırım, 2021, s. 74).

Hafızlığın yaşamı şekillendiren noktalarından bir diğeri kadınlar da tesettüre riayet etmede olduğu gözlenmektedir. Katılımcı 10 başörtülü olmasını hafızlıkla ilişkilendirerek şöyle ifade etmektedir: *“Şu an tabii ki tesettürün anlamını tam getiremeyebilirim ama yavaş yavaş dikkat etmeye çalışıyorum. Etkisi oldu. Olmasaydı şu an örtülü olmayabilirdim.”* Hafızlığın giyim tarzını şekillendirici bir rolü olduğu söylenebilir. Özellikle kadınların hafızlıkla birlikte İslam dininin tesettüre dair yönlendirmelerine daha duyarlı hale geldikleri gözlenmektedir.

Hafızlıkla beraber ibadetlere ilişkin hassasiyet geliştirildiği görülmektedir. Katılımcı 20, Kur’an-ı Kerim okumaya ve diğer ibadetlere daha fazla vakit ayırdığını şöyle dile getirmektedir: *“Daha çok Kur’an okumaya başladım. Kadir gecesi bir günde hatim yaptığım oldu. Aileyle birlikte teravihler kılma eskiye nazaran bunlar daha fazla oldu.”* Bu ifadelerden İslam dini çatısı altında bulunan çeşitli ibadetlere yönelimin hafızlıkla beraber arttığı anlaşılmaktadır.

Hafız olmanın yaşam tarzını şekillendirdiği hususlardan bir diğeri de

arkadaş seçimleri ve tercih edilen ortama ilişkindir. Katılımcı 16 tecrübesini şöyle dile getirmektedir: *“Aşlında yaşam tarzını illa ki şekillendiriyor.... Artık tavla oynamıyorum. Benzer ortamlara girmiyorum. E arkadaşların da ona uygun oluyor. Böylece farklı bir hayatın oluyor.”* K16 kodlu katılımcı arkadaş seçimlerinde ve mekân tercihlerinde hafız olmasının şekillendirici olduğunu ifade etmektedir.

Katılımcıların bir kısmı ise yaşamlarında hafızlığın, tek başına şekillendirici bir rolü olmadığını, dindarlığın bir parçası olarak rol oynadığını belirtmektedir. Katılımcı 3 düşüncelerini şöyle paylaşmaktadır:

“Sadece hafızlık değil ama dindar bir ailede olmak. ... Annem babam, ilahiyat okumam, genel dini hassasiyetlerim. Bunların hepsi birleşiyor aşlında. Tek biri için oran veremem.”

Katılımcı 3, yaşamda aldığı kararlarda tek başına hafız olmasından ziyade dini hassasiyetlerinin, ilahiyat eğitiminin ve ailesinin yetiştirme tarzının bir bütün halinde etkili olduğunu ifade etmektedir.

K7 ve K14 hafızlığın günlük yaşamlarındaki uğraşlarını şekillendirdiğini ifade etmektedir. Böylece Arapça öğrenmekle ve yeni hafızlık öğrencileri yetiştirmekle hayatlarına yön vermektedirler. K6 ve K12 de insanlara davranış biçimini ya da karşı cinsle ilişkilerini düzenlemede hafızlığın devreye girdiğini ifade etmektedir. K1 ve K17 ise yaşam tarzlarında ya da ileriye doğru aldıkları kararlarda hafızlığın bir fonksiyonun olmadığını paylaşmaktadır. Dolayısıyla bu iki katılımcı için hafızlığın yaşamlarında yönlendirici bir rolü bulunmamaktadır. Bu noktada denilebilir ki kişi tecrübesine özel bir önem atfetmiyorsa; söz konusu tecrübe karar mekanizmasında etki gücüne sahip olamamaktadır. Genel itibariyle hafızlık ibadetler, yaşam tarzı, arkadaş seçimi, sosyal mekân tercihi ve günlük uğraşlara yön verici bir özelliktedir.

6. Hafız Olan Bireylerin Allah Tasavvurları

Tanrı tasavvuru, bireyin Tanrı'ya ilişkin zihinsel temsilleridir (Hayta, 2017, s. 32). Bireyin Tanrı'yı nasıl algıladığı (Göcen, 2016, s. 191), canlandırdığı, biçimlendirdiği ve anlamlandırdığı ile ilişkilidir (M. Yıldız, 2007, s. 2007). Bu tasavvurun kapsamında, ifade edilemeyen düşünceler, hatıralar ve içsel deneyimler yer alır (Hayta, 2017, s. 32). Tanrı tasavvurunun şekillenmesinde rol alan çeşitli faktörler vardır. Bunlar, anne-baba ile ilişki, yaşamda önem taşıyan diğer kişilerle ilişkiler, benlik saygısının niteliği, Tanrı hakkındaki öğrenilmişlikler, dini uygulamalar ve Tanrı ile ilişkidir (M. Yıldız, 2007, s. 10). Dolayısıyla bu tasavvurun öğrenilenlerle beraber bireysel özelliklerden, yaşam deneyimlerinden ve içerisinde bulunan kültürden

oluştugu söylenebilir (Hafız & Göcen, 2021, s. 321). Hafızlık ve hafızlık eğitimi gibi hem birey ve toplumun önem atfettiği hem bireyin yaşamında iz bırakan eğitim sürecinin kişinin Tanrı tasavvuruyla ilişkisinin olacağı düşünülebilir. Bu maksatla katılımcılara Tanrı tasavvurlarının nasıl olduğuna yönelik bir soru yöneltilmiş ve çeşitli cevaplar alınmıştır (Tablo 6).

Tablo 6. Hafızların Tanrı Tasavvurları

Alt Temalar	F	Katılımcılar
Mükâfatlandırılan	6	K1, K10, K12, K15, K16, K19
Dost	3	K9, K14, K20
İmtihan Eden	3	K2, K5, K8
Her Yer ve Zamanda Olan	2	K3, K18
Merhamet Sahibi	2	K7, K13
Mükemmel Olan	2	K6, K11
Adalet Sahibi	1	K4
Sistemi Kuran ama Müdahale Etmeyen	1	K17

Katılımcıların önemli bir kısmının Allah'ı *Mükâfat Veren* ya da *Emeklerin Karşılığını Sunan* olarak tanımladıkları görülmektedir. Katılımcı 1 kendi dünyasındaki Allah'ı şöyle tarif etmektedir:

“Mesela Allah tarafından mükâfatlandırılmasına hemen. Bunu hala daha yaşıyorum. ... Allah diğer manevi dualarımıza da gerçekten icabet ediyor yani. Sen Kur'an'a hizmet ettiğin için maddi manevi bir karşılık oluyor yani. Onu hissediyorsun. O manevi bağı hissediyorsun. .... Kalbimden bazen bir şey geçtiğinde hiç beklenmedik şekilde oluyor o. .... Belki dünyalık şeylerden feragat edip sabredip orada durduğumuz için Allah bugün farklı şekillerde ödüllendiriyor, bazı şeyleri kolay kılıyor bize.”

Katılımcı 1, Allah'a *Mükâfatlandırılan* sıfatını atfetme ile hafızlığa emek vermiş olmasını ilişkilendirmektedir. Hafızlık eğitim sürecinin uzun ve meşakkatli olması kişinin yoğun bir çaba göstermesini gerektirmektedir. Bunun neticesinde de Allah tarafından yaşamın ilerleyen süreçlerinde sunulan nimetler de hafızlıkla ilişkilendirilmektedir. Benzer şekilde, K15 ve K16 da kavuştukları nimetlerin hafızlıklarına birer karşılık olarak verildiğini ifade etmektedir. Yaratıcı ile daha yakın bir ilişkiye işaret eden bir diğer kodun da Allah'ın *Yegâne Dost* olarak tanımlanmasıdır. Katılımcı 14 Allah'a ilişkin tasavvurunu şu duygu ve düşüncelerle dile getirmektedir:

“Öyle bir dost ki hiç uyumuyor. Her saat her saniye gecenin bir vakti sabahın nurunda fark etmiyor; siz ne zaman bir dara düşseniz hep sizinle. Size şah damarınızdan daha yakınım, diyor. Gerçekten bunu hissediyorum. Şah damarımdan daha yakın olduğunu hissediyorum. Her şeyini paylaştığınızı düşündüğünüz insanda bile paylaşmadığınız kalır. Ama söz konusu Cenab-ı Hak olunca tek bir kırıntı kalmayınca dek döküyorsunuz içinizi.”

K14 kodlu katılımcı her an ve her durumda Allah'ın kendisiyle birlikte olduğunu ve her şeyini sınırsızca O'nunla paylaşabildiğini ifade etmektedir. Bunun neticesinde, katılımcı ile Allah arasında çok yakın bir bağ kurulduğu gözlenmektedir. *Merhametli* ismini vurgulayanlar da Allah ile olumlu yönde derin bir bağlanmışlığa sahiptir. Katılımcı 13 merhamet tanımlaması üzerinden Allah ile yakınlığını şöyle dile getirmektedir:

“Merhametli şöyle; 15 yaşında liseye başlayan hiçbir şeyi olmayan bir çocuk var. Okurken çalışmak zorunda olan bir çocuk bu. Ailesinde hiç hafız yok. ... Yüce Allah beni taa buralara getiriyor. O yüzden Allah'ı çok seviyorum çok güveniyorum. ... Çok merhamet sahibi olduğuna inanıyorum. ... Bir annenin merhameti var çocuğuna. Annenin kalbine bu kadar merhameti koyanın merhameti kim bilir nasıldır.”

K13, maddi zorluklar içinde büyümüş, hafızlıkla tesadüfen bir hoca aracılığıyla tanışmış ve hafızlıktan sonra meslek sahibi olarak imkânları değişmiş bir katılımcıdır. Şu an geldiği noktayı Allah'ın merhametine bağlamaktadır. Ayrıca O'nun merhametli olduğuna inanmak katılımcının her güçlükte kendini güvende hissetmesine yardımcı olmaktadır. Yaşamda, kişilerin kendini güvende hissetmesine ve geleceğe umutla bakabilmesine destek olan bir diğer tasavvur çeşidi de *Adalet* kavramı ile ilişkilidir. Katılımcı 4'ün açıklamaları dikkat çekicidir: *“Allah adaletlidir diye tarif edebiliyorum. O'nun adaletine çok güveniyorum ve bu adalete ihtiyaç hissettiğim için Allah'a inanıyorum.”* İlahi adalet düşüncesinin kişiyi daha dayanıklı kıldığı söylenebilir.

Katılımcıların bir kısmı ise Allah'ın *İmtihan Eden* sıfatını öne çıkararak O'nu tanımlamaktadır. İslam dini çatısı altında, insanın çeşitli zorluklarla sınanarak terbiye edilmesi amacının güdüldüğüne (Özkan, 2019, s. 51) inanılmaktadır. Katılımcı 8, kendini şöyle ifade etmektedir:

“İmtihan eden de her şekilde. Hafızlık döneminde de ... İmtihan eden gibi oluyor. Her türlü sıkıntı, dert var orada. Hocasından tutun da arkadaşına...”

K8 kodlu katılımcı, hafızlık eğitimi esnasında çeşitli sıkıntılara maruz kaldığını ifade etmektedir. Burada hafızlık eğitimi esnasındaki deneyimiyle

Allah'ın imtihan edici yönü arasında bağlantı kurulduğu gözlenmektedir. Benzer şekilde, katılımcı 2'nin de imtihan eden Allah algısı ile hafızlık eğitimindeki deneyimleri arasında ilişki olduğu tespit edilmiştir. Denilebilir ki kimi zaman insan yükümlülük ve sorumluluklarını gerçekleştirdiği takdirde Allah'ın sevgi, af ve mükâfatına erişebileceğine inanmaktadır (Mehmedoğlu, 2011, s. 250).

Her Yer ve Zamanda Olan ve Mükemmel Olan tanımlamalarında, Allah'a ilişkin olumlu bir bakış açısı olmanın yanında, Yaratıcı'ya sonsuz bir gücün de atfedildiği görülmektedir. *Sistemi Kuran ve Artık Müdahale Etmeyen* Allah tasavvurunda ise duyguların söz konusu olmadığı daha nötr bir tarif tespit edilmiştir. Katılımcıların ağırlıklı olarak pozitif bir Tanrı tasavvuruna sahip oldukları gözlenmektedir. Çeşitli araştırma bulguları da bu yöndedir (Başak, 2022, s. 94; Genç, 2019, s. 126; Göcen, 2016, s. 210; Hafız & Göcen, 2021, s. 327; Kesikbaş, 2022, s. 66; Mehmedoğlu, 2011, ss. 246-259).

Bireyde merhamet eden, dost olan veya ödüllendiren gibi olumlu özellikler taşıyan bir Allah tasavvuru, benlik duygusunu güçlendirme, endişeleri kontrol edebilme ve yalnızlığa toleransı artırabilme yeteneklerini güçlendirerek güçlü bir bağlanma hissini de temin edebilir. Zaman zaman sınavan ya da musibetler gönderen bir yaratıcı algısı ise kişinin endişelerini artırabilir ve yetersizlik hissi doğurabilir (Mehmedoğlu, 2011, ss. 41-42).

7. Hafızlık Eğitiminin Bireye Etkileri

Eğitim süreçleri, kişinin tutum ve davranışlarında istendik değişimler meydana getirmektedir (Demir, 2019, s. 41). Hafızlık eğitimi, Kur'an Kursu ortamında yatılı kalmaktan hiç ara vermeden her gün ezber vermeye değin çeşitli özellikler taşımaktadır. Bu süreç bireysel gelişimde belirgin izler bırakabilecek güçte olabilir. Buradan hareketle katılımcılara hafızlık eğitiminin etkisinin olup olmadığı sorusu yöneltilmiştir. Katılımcılardan gelen yanıtların birbirinden farklılık gösterdiği tespit edilmiştir (Tablo. 7).

Tablo 7. Hafızlık Eğitiminin Bireysel Gelişime Etkileri

Kodlar	F	Katılımcılar
Dini Bilgi ve Manevi Derinlik	10	K1, K7, K9, K12, K13, K14, K15, K16, K18, K20
İlişkilere Etkisi		
Daha İyi İlişkiler Kurabilme	2	K1, K13
Saygınlık	4	K5, K11, K16, K17
Ayrıcalık	3	K10, K11, K12
Canlılara Merhametli Olma	1	K2

Hafızlardan Soğuma	1	K3
Bilişsel Gelişime Etkisi		
Ezber Yeteneğini Güçlendirme	6	K3, K10, K13, K15, K17, K20
Muhakemeyi Zayıflatma	1	K17
Kişisel Beceriler ve Yetenekler		
Düzen ve Disiplin	6	K7, K8, K9, K11, K13, K17
Sabır	6	K7, K9, K10, K11, K17, K18
Sorumluluk	4	K6, K10, K16, K17
Özgüven	2	K13, K16
Çekingenlik	2	K4, K6

Hafızlık eğitiminin Kur'an-ı Kerim'e olan merak duygusunu güdüleyerek onun hakkında daha fazla şey öğrenmeye sevk ettiği görülmektedir. Bu, kişilerin hayatına manevi derinlik de katmaktadır. Katılımcı 7, tecrübesini şu şekilde ifade etmektedir:

"Mesela ayetleri merak ediyorsunuz. ... Hocalarımız bize şey derdi sadece hafızlık tek kanatlı kuşa benzer; mealini yapmadığın zaman kanadının biri eksik olur. Hem bunun desteğiyle hem günlük olarak bize o sohbetlerde anlatılan ayetler veya zorlandığımız ayetler bağlamında meal çalışması olduğu için insanı gerçekten etkiliyor. Bu da sende bir manevi derinlik oluşturuyor ister istemez."

K7 kodlu katılımcı, Kur'an ile arasındaki güçlü bağı, hafızlık eğitimi esnasındaki meal çalışmalarına bağlamaktadır. Böylece, katılımcının yaşamına hem manevi bir derinlik kazandırıldığı hem de dini bilgisinin arttığı gözlenmektedir. Bu kod kapsamında, hafızlığın Kur'an-ı Kerim'in daha iyi anlaşılmasını sağlamakla beraber kursa devam edilen esnada hadis ve fıkıh gibi alanlardan haberdar olunmasını sağladığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla hafızlık eğitimi esnasında kişinin dini bilgilerinde de artış meydana gelmektedir.

Hafızlık eğitimi esnasında kişinin hoca ve diğer öğrencilerle sürekli beraber olması sosyal ilişkileri yönetme becerisi kazanmasında etkili olmaktadır. Katılımcı 1 bu durumu şöyle aktarmaktadır:

"Yani orada sadece ezber anlamında bir şey yaşamıyorsun. İnsanlarla ilişkiler... Orada her türden insanla muhatap oldum. Çocuktan yaşhya dek, öyle de bir kazanım sağlıyor sana iletişim"

kurabilmek noktasında. Farklı tecrübeler elde ediyorsun. Sonraki hayatına da yansıyor. Mesela stajda çocuklarla çok rahat bağ kurabildik çünkü önceden aynı ortamda bulunduk benzer yaşlarla.”

K1 kodlu katılımcı kurs ortamında birçok yaştan kişiyle muhatap olduğunu ve onlarla sağlıklı iletişim kurabilmek için çaba gösterdiğini ifade etmektedir. Kazanılan bu becerinin ilerleyen yıllarda ilişkilerini daha kolay yürütmesine yardımcı olduğu gözlenmektedir. Hafızlık eğitim sürecinin sosyal ilişkileri olumlu yönde etkilemesinin yanında hafız olmanın başlı başına toplum içerisinde bir saygınlık aracı olduğu söylenebilir. Nitekim ülkemizde hafızlığa önem atfedilmekte ve bu sığata sahip olanlar manevi açıdan daha üst mertebeye yerleştirilmektedir. Hafızlığın bir itibar ve saygınlık kaynağı olduğunu Katılımcı 16 şöyle ifade etmektedir:

“Bir yere gidince illa ki insanın karakterine bakarlar da sahip olduğunuz unvanlara da bakılıyor. Bir yere gittiğinizde hafızım dediğinizde büyük bir artı. İnsanların bakış açısı değişiyor. ... Toplum içinde insanların saygısı kazanılıyor.”

Hafızlığın saygınlık kazandırarak toplumsal ilişkileri etkilemesinin yanında, katılımcıların bir kısmı da çeşitli sınavlarda ayrıcalık ve öncelik açısından olumlu etkilerinin olduğunu paylaşmıştır. Dolayısıyla iyi ilişkiler kurabilme, saygınlık elde etme ve ayrıcalık kazanma kodlarının dış güdümlü dindarlıkla ilişkili olduğu söylenebilir. Daha açık bir ifadeyle dinin sosyal ilişkilerde veya meslek edinmede kazanç sağlayan bir araç konumunda olduğu gözlenmektedir. Bunların yanında, K2 kodlu katılımcı Kur’an Kursu’nda kalırken acımasızlığa maruz kaldığı için her şeye aşırı merhamet duymaya başlamasında hafızlığın etkili olduğunu dile getirmektedir. Katılımcının o esnada merhametin hâkim olduğu bir ilişkiye ihtiyaç hissetmesi, bu değer ne denli önemli olduğunu fark etmesine yol açmış olabilir. Bu durum da onun her canlıya merhamet penceresinden yaklaşmasını sağlamaktadır. Bu bakış açısının da iç güdümlü dindarlıkla ilişkili olduğu ifade edilebilir. Diğer bir ifadeyle yaşadıklarının neticesinde katılımcı hiçbir çıkara dayanmaksızın samimi bir tutumla tüm varlığa merhamet duymaktadır. K3 kodlu katılımcı ise hafızlarda ahlaki açıdan olumsuz özellikler gördüğünden onlardan soğumasında hafızlık eğitim sürecinin etkili olduğunu dile getirmektedir. Bu noktada, insan zihninin münferit örneklerden yola çıkarak genellemelere gidebileceğine rastlanmaktadır.

Hafızlık eğitimi kişinin ezber yeteneğinin gelişmesine katkıda bulunmaktadır. Katılımcı 10’un paylaşımı dikkat çekicidir: *“Hocam zihnim açıldı diyeyim. Ezber kuvvetim daha çok ilerledi. Mesela şu an numara*

gördüğümde hep ezberimde kalıyor. Önceden böyle değildi.” K10 hafızlık eğitimi ile ezber yeteneğinin güçlendiğini böylece başka bilgilerin de kolaylıkla hafızasında kaldığını ifade etmektedir. Bilişsel gelişime etkisi bağlamında bir katılımcı ise hafızlık eğitiminin muhakeme yeteneğini zayıflattığını dile getirmektedir. K17'nin bu bağlamdaki ifadeleri şöyledir: “Yani beni böyle biraz salaklaştırdı gibi. Bazen üniversitede hoca çok basit bir şey anlatıyordu. Anlamıyordum. Kafam duruyordu bazen. Ben bunu hafızlık yaparken de yaşıyordum gibi. Muhakeme gücünü kesinlikle zayıflatıyor.” Katılımcı dikkati sürdürme, anlama ve yargılama gücünde zaman zaman karşılaştığı zorlanmaları hafızlık süreci ile ilişkilendirmektedir. Hafızlık öncesinde ve sonrasında söz konusu kavramlarla ilişkili bir ölçüm yapılmadığı için nesnel bir nedensellik kurabilmek mümkün görünmemektedir. Örneğin, Şirin (2019) tarafından hafızlığın bilişsel işlevler üzerindeki etkisini tespit etmeye yönelik deneysel bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmanın neticesinde, hafızlık eğitiminin sözel ve görsel bellek, dikkat süreçleri ve leksikal akıcılık üzerinde pozitif etkileri tespit edilmiştir. Denilebilir ki hafızlığın bilişsel gelişimle ilişkisini değerlendirmeye ilişkin deneysel çalışmalar oldukça anlamlı görünmektedir ve bu deneysel çalışmaların ilerleyen süreçlerde izleme ölçümleriyle devamlılık göstermesi önemli bulgular sunabilir. Bunun yanında her bireyin bilişsel gelişim özellikleri farklı olduğu için hafızlık eğitimi esnasında gözlemlene ve izleme çalışmaları gerçekleştirilmelidir; böylece göze çarpan zayıf yanlar geç kalınmadan güçlendirilmelidir.

Hafızlık eğitimi uzun soluklu, istikrarlı olmayı gerektiren ve kimi zaman aile konforundan uzak yatılı ortamda gerçekleştirildiği için öğrencilerin çeşitli tutum ve davranışlar kazanmasında etkili olmaktadır. Bu çatı altında ilk olarak kişilerin düzen ve disiplin becerisi edindiklerine rastlanmaktadır. Katılımcı 7 bu durumu şöyle açıklamaktadır:

“Hayatımda düzeni seviyorum. ... Bunun hafızlıktan gelme yanı olabilir. Çok plansız düzensiz şeyler beni yoruyor. Sabah geç kalkmak, işlerin ilerleyen saatlere aksaması beni yoruyor. Disiplin kazandırıyor. Biz yatılıda kaldığımız için gece üçte kalkıyorduk. Dersini tekrar ediyorsun ki beşte o dersi verebilesin.”

K7 kursun kendine has disiplin anlayışını içselleştirmesinin daha sonraki yıllarda da hayatını etkilediğini ifade etmektedir. Böylece sabahları erken kalktığını ve işlerini aksatmadan tamamlamaya çalıştığını dile getirmektedir. Hafızlık eğitiminin kişisel gelişime bir diğer katkısı ise *sabır* geliştirmesidir. K10 deneyimlediği süreci şu şekilde dile getirmektedir: *“En çok da sabırlı olmayı öğretti bana. Çünkü diyorsun ki bu sayfa olmuyor*

diyorsun. Olmasını istiyorsun ama olması için tekrar tekrar yapman lazım, sabır göstermen lazım.” K10 amaçladığı noktaya ulaşabilmek için yılmadan yola devam etmiştir. Yaşamındaki bu deneyim onun yeni durumlara uyum sağlamasında referans olabilir. K6 kodlu katılımcı hafızlık eğitimi sürecinde yaşadığı çekingenliği şu ifadelerle dile getirmektedir:

“Daha sessiz olmamı sağladı galiba. İki yıl önce gelseydiniz sizinle böyle konuşamazdım. Daha pısrık bir tiptim. Kurstan çıkınca açıldım. Kurs benim özgüvenimi sarstı. Ezber yaparken kimseyle konuşmadığımız için biri nasılsın diye sorsa bile ona cevap vermek için utanıyordum. Daha yeni yeni açılmaya başladım. Kursun o yanı kötü bir özellik olabilir. İçime kapanmama neden oldu.”

Kurs ortamında sadece ezberlemeye odaklanarak sosyalleşme ve etkileşime dayalı faaliyetlerin yok denecek kadar azalması, gelişim sürecindeki bireyin kendini ifade etmesini, girişimcilik becerilerini ve insanlarla temas etme yeteneklerini olumsuz yönde etkiliyor olabilir. Tüm kurs ortamlarında, öğrencilerin bu becerilerinin de desteklenmesi gerekli görülmektedir. Hatta çekinme, utanma veya içine kapanma eğilimi olan öğrencilerin tespit edilerek onlara daha fazla destek sunulması gerekmektedir. Yatılı bir kursta kalmak K6, K10, K16 ve K17'ye ise kişisel bakım ve görevlerin sorumluluğunu alma becerisi katmıştır. Bu bulgu, erken yaşlarda insanın kendi bakımını üstlenebilecek potansiyele sahip olduğuna işaret etmektedir. Ayrıca, K13 ve K16 hafızlık gibi zor bir şeyi başardıklarından dolayı özgüvenlerinin arttığını dile getirmiştir. Kur'an-ı Kerim'in tamamını ezberlemek ve bir bütün halinde kalıcılığını sağlamak gerçekten de zor bir iştir; bunun üstesinden gelmek kişilerin özgüvenini artırmaktadır. Bunun yanında, çevrenin başarı beklentisini karşılamış olmak ve hafızlık sürecindeki diğer zorlukların üstesinden gelebilmek de özgüveni destekleyen faktörler arasında kabul edilebilir. Hafızlığın sosyal, bilişsel, dini ve kişisel gelişim alanlarını etkilediğini ifade eden çeşitli araştırmalar alan yazında yer almaktadır (Arslantaş, 2019, s. 41; Demir, 2019, ss. 38-42; Tuncel, 2022, s. 244; Uğur, 2019, s. 51; S. Yıldırım, 2021, s. 101; Yusufoglu, 2021, s. 67). Hafızlığın etkilerine yönelik bu araştırmanın bulgularından farklı olarak, örneğin Yusufoglu (2021, s. 66) ahlakın güzelleşmesine katkı sağladığını, Demir (2019, s. 40) Kur'an'dan soğumanın meydana geldiğini ve Tuncel (2022, s. 244) derinlemesine düşünebilme kabiliyetinin ortaya çıktığını tespit etmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Hafızlığa yönelme sebeplerini, hafızlığın yaşama kattığı anlamı, eğitim sürecinde yaşanan sıkıntıları ve hafızlık deneyiminin yaşama etkilerini açığa

çıkarmaya çalışan bu çalışmada nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Analizler sonucunda elde edilen bulgular 7 temada sınıflandırılmıştır. Bu temalar hafız olmaya yönelmede etkili olan faktörler, hafızlığın anlamlandırılması, yaşanan sıkıntılar, hafızlığın başa çıkma ile ilişkisi, hafızlığın yaşam tarzını şekillendirmedeki rolü, Tanrı tasavvuru ve hafızlık eğitiminin bireye etkileridir.

Katılımcılardan öncelikle, neden hafız olmaya yöneldiklerine ilişkin yanıtlar alınmıştır. Katılımcıların önemli bir kısmının ebeveyn isteğiyle hafızlık eğitimine başladıkları tespit edilmiştir. Bu durumun kimi zaman psikolojik bir baskıya dönüştüğü gözlenmektedir. Bunun yanında, iyi örneklerle özenme, Kur'an sevgisi, akademik yönü güçlendirme, icazet törenleri, Allah'ın rızasını kazanma ya da kolay iş bulma gibi güçlü motivasyon faktörlerine işaret eden gerekçelere de rastlanmıştır. Güçlü bir motivasyonla hareket etmek bireyin başarıya ulaşmasını kolaylaştırabilir ve eğitim sürecinden daha fazla doyum almasını sağlayabilir. Ayrıca Allah'ın rızasını kazanma, Kur'an sevgisi ya da ahirette taç takılacağına inanç gibi gerekçelerin yaşamda manevi amaçlar edinme ile ilişkili olduğu söylenebilir.

Katılımcıların hafızlıklarını yaşamlarıyla ilişkilendirerek bir anlam yükleyip yüklemedikleri ele alınmıştır. 2 kişi haricinde katılımcıların hafızlığa bireysel anlamlar atfettiği gözlenmektedir. Bir kontrol mekanizması, namaz ibadetiyle eşleştirme, Allah ile yakınlaşma, kapılar açan bir anahtar, akademik yaşam ve imamlık mesleği özelinde anlamların hafızlığa atfedildiği tespit edilmiştir. Böylece hafızlığın kişilerin yaşamdaki anlam arayışında bir referans olduğu ifade edilebilir. Bunun yanında hafız olmak yaşama hem manevi içerikli anlamlar yüklemeye yol açmakta hem de yaşamın diğer alanlarını da anlamlandırmaktadır. Bu temada dikkat çekici bir husus, hafızlık istikrar ve yeterli zaman gerektiren bir süreç olduğu için çocukluğun isteklerinin arka planda kalmasına neden olarak mahrumiyet düşüncesini doğurabileceğidir.

Hafızlık eğitim sürecinde ve sonrasında çeşitli sorun alanlarının ortaya çıktığı gözlenmektedir. Günümüzdeki bir kısım Kur'an Kursu öğreticilerinin, iyi niyetli de olsa ödevleri yaptırmak noktasında öğrencileri zorladıklarından bahsedilebilir. Yatılı kurs tercihi ise beraberinde aile özlemi, ortama uyum veya arkadaşlarla yaşanan sorunların artması gibi bazı sıkıntıları getirmektedir. Hafızlığın daha ziyade çocukluk çağında yapılması da oyun oynayamama ya da arkadaşlarla vakit geçirememeye neden olmaktadır. Bu tema bağlamında değinilebilecek bir diğer husus toplumun hafızlardan beklentisinin artması ve hafızlar ideal bir Müslüman olamadıklarında

yargılanmalarındır. Hafızların içsel çatışma yaşamalarına neden olan en güçlü faktörlerden biri de unutmaya ilişkin endişelerinin olmasıdır.

Hafızlığın başa çıkma stratejileriyle ilişkisi tespit edilirken iki temanın ortaya çıkması dikkat çekici bir bulgudur. İlk aşamada hafızlık eğitim sürecinin zorluklarıyla mücadelede çeşitli stratejilerden güç alındığı gözlenmektedir. Sosyal destek mekanizmalarının sıklıkla devreye girdiği ve hafız olma isteğinin güçlü bir başa çıkma kaynağı olduğu söylenebilir. İkinci aşamada ise hafızlığın daha sonraki yıllarda sorunlarla mücadele edebilmek için başlı başına bir başa çıkma stratejisine dönüşmesidir. Özellikle, ayet ve surelerin zihinde yer alması kitaba ihtiyaç duymadan Kur'an'dan okuyabilme imkânı sağlamaktadır. Bu tema kapsamında önem taşıyan bir diğer bulgu, hafızlık yaparken sergilenen mücadelenin daha sonraki yıllarda kişiye örneklik teşkil ederek güç vermesidir.

Bireysel ve toplumsal hayatta değer atfedilen hafızlığın bireyin yaşamında şekillendirici ve kararlarını etkileyici bir role sahip olup olmadığını tespit etmek çalışmada değinilen bir diğer temadır. Elde edilen bulgular doğrultusunda, hafızlığın alınan kararları yönlendirici ve yaşam tarzını şekillendirici bir gücünün olduğunu söylemek mümkündür. Meslek ya da fakülte tercihi, giyim tarzı, ibadetler, arkadaş tercihleri veya günlük hayatın planlanmasında hafızlık belirgin bir role sahiptir.

Hafızların Allah tasavvurları hakkında denilebilir ki katılımcılar ağırlıklı olarak yaratıcıya ilişkin olumlu tutum ve algıya sahiptir. Bu kapsamda, en dikkat çekici bulgulardan birisi *Mükâfatlandırılan ve İmtihan Eden* Allah tasavvurunun doğrudan hafızlıkla ilişkilendirilmiş olmasıdır. Katılımcıların bazıları kavuştukları nimetleri hafızlığın zorluklarına sabretmiş olmanın bir ödülü olarak değerlendirirken bazıları da hafızlık eğitim sürecini bir imtihan olarak nitelendirmektedir. Her iki bakış açısı da katılımcıların Tanrı tasavvurlarını şekillendirmektedir. Dolayısıyla hafızlığın kişilerin Tanrı tasavvurunu biçimlendirici rolü olduğu ifade edilebilir.

Kişilerin yaşamlarında önemli bir süreci kapsayan hafızlık eğitiminin bireyin tutum ve davranışlarında belli ölçülerde etkili olduğu ve değişimlere yol açtığı tespit edilmiştir. Hafızlık eğitimiyle katılımcıların bir kısmının dini bilgilerinde artış olduğu gözlenmektedir; ayrıca ezberleme yeteneğinin de güçlendiği söylenebilir. Yatılı bir kurs ortamında kalmak bireylerin kişilerarası ilişkileri daha iyi yönetmesine yardımcı olmaktadır. Bunun yanında hafızlık eğitimi toplum içinde saygınlık ve ayrıcalık gibi özellikler kazandırmaktadır. Hafızlık eğitimi düzen, disiplin, sabır, sorumluluk ve özgüveni geliştirmektedir. Kimi zaman ise bu eğitimin muhakeme gücünün

zayıflamasına, hafızlardan soğumaya ve çekingenliğe neden olduğu düşünülmektedir.

Son olarak denilebilir ki hafızlık eğitimi ve hafızlık kişilerin yaşamlarında çok boyutlu bir etki gücüne sahiptir. Yaşama anlam katmaktan Tanrı'ya ilişkin bir tasavvur geliştirmeye değin ya da geleceğe yönelik kararlar almaktan insan ilişkilerinde beceri kazanmaya dek temas ettiği alanlar oldukça çeşitlilik göstermektedir. Bu etki yaşamın ilerleyen dönemlerinde devamlılık göstermektedir. Ayrıca önemle belirtmek gerekmektedir ki araştırma sınırlılıkları dolayısıyla bu çalışma kapsamında inanç gelişimi, dini duygu ve düşünce gelişimi, dini ya da ahlaki yargılama ve yapılan duaların içerikleri gibi çok mühim hususlara değinilememiştir.

Araştırma bulguları doğrultusunda gelecek araştırmalara ve saha uygulamalarına ışık tutabilecek bazı öneriler şöyle ifade edilebilir: Hafızlık bağlamında din psikolojisi alanında az sayıda çalışmanın oluşundan hareketle nicel ve nitel araştırmalar gerçekleştirilebilir. Hafızlığa yönlendirilecek öğrencilerin gerçekten isteyip istemedikleri hassasiyetle değerlendirilebilir. Hafızlığın yaşamdaki anlamla ilişkisine dair farkındalık kazandırılarak hafızlara danışmanlık yapılabilir. Hafızlıkla ilgili içsel çatışmaları olan bireylere danışmanlık hizmetleri sunularak manevi barışıklıkları desteklenebilir. Hafızlık hocaları mesleki danışmanlık ve rehberlik uygulamalarına dâhil edilebilir. Öğrencilerin özgüvenlerini ve muhakeme yeteneklerini besleyecek faaliyetler hazırlanabilir.

Teşekkür:

-

Beyanname:

1. Özgünlük Beyanı:

Bu çalışma özgündür.

2. Etik Kurul İzni:

Bu çalışma için etik kurul izni, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'nun 27.06.2022 tarihli ve 2022/274 numaralı kararı ile alınmıştır.

3. Finansman/Destek:

Bu çalışma herhangi bir finansman ya da destek almamıştır.

---

4. Katkı Oranı Beyanı:

Yazar, makaleye başkasının katkıda bulunmadığını beyan etmektedir.

5. Çıkar Çatışması Beyanı:

Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedir.

KAYNAKÇA

- ABUZAR, C. (2011). Dinin Toplumsal Yaşam Üzerindeki Etkisi. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 26, 143-153.
- ADLER, A. (2004). *Yaşamın Anlam Ve Amacı* (7. Baskı). Say Yayınları.
- AKIN, A., DÜŞÜNCELİ, B., & ÇOLAK, T. (2016). Kişisel Anlam Profili: Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışması. *Eğitim Kuram Ve Uygulama Araştırmaları Dergisi*, 2, 12-19.
- AKINCI, A. (2005). Hayata Anlam Vermede Dini Değerlerin Ve Din Öğretiminin Rolü. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 3(9), 7-24.
- AKMEHMET ŞEKERLER, S. (2017). Derinlemesine Görüşme. İçinde F. N. Seggie & Y. Bayyurt (Ed.), *Nitel Araştırma Yöntem, Teknik, Analiz Ve Yaklaşımları* (Ss. 186-201). Anı Yayıncılık.
- ALGUR, H. (2018). *Hafızlık Eğitimi Alan Bireylerin Motivasyon Ve Psiko-Sosyal Durumlarının Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi* [Doktora Tezi]. Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ARSLANTAŞ, M. (2019). *İmam-Hatip Ortaokullarında Örgün Eğitimle Birlikte Hafızlık Projesinde Öğrenci Tutumları (Sivas Zeki Hayran İmam-Hatip Ortaokulu Örneği)* [Yüksek Lisans Tezi]. Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ATKINSON, R. L., ATKINSON, R. C., SMITH, E. E., BEM, D. J., & NOLEN-HOEKSEMA, S. (2006). *Psikolojiye Giriş* (Y. Alogan, Çev.; 3. Baskı). Arkadaş Yayınevi.
- AVCILAR, S. (2021). *Hafızlık Proje Okullarında Hafızlık Eğitimi Alan Öğrencilerin Psiko-Sosyal Durumları İle Motivasyon Düzeylerinin İncelenmesi* [Yüksek Lisans Tezi]. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- AYDIN, C., KAYA, M., & PEKER, H. (2015). Hayatın Anlam Ve Amacı Ölçeği: Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışması. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 38, 39-55.

- AYDOĞDU, B. N., & ERYİĞİT, D. (2022). Üniversite Öğrencilerinde Dışavurumcu Teknikler Çerçevesinde Tasarlanan Yaşam Anlamı Grup Çalışmasının Yaşam Anlamı, Amaç Bilinci Ve Depresyon Düzeyine Etkisinin İncelenmesi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, 12, 326-345.
- AYTEN, A. (2012). *Tanrı'ya Sığınmak*. İz Yayıncılık.
- BAHADIR, A. (2002). *İnsanın Anlam Arayışı Ve Din*. İnsan Yayınları.
- BALTAŞ, Z. (2004). *Sağlık Psikolojisi*. Remzi Kitabevi.
- BAŞAK, D. (2022). *Dindarlık Ve Maneviyat Tutumlarında Başını Örtüp Örtmeme Tercihi Üzerine Karşılaştırmalı Nitel Bir Araştırma* [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- BAUMEISTER, R. F. (1991). *Meanings Of Life*. The Guilford Press.
- BOZKURT, N. (1997). Hâfız Maddesi. İçinde *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 15, Ss. 74-78).
- COHEN, K., & CAIRNS, D. (2012). Is Searching For Meaning In Life Associated With Reduced Subjective Well-Being? Confirmation And Possible Moderators. *J Happiness Stud.*, 13, 313-331.
- CRESWELL, J. W. (2016). *Nitel Araştırma Yöntemleri Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma Ve Araştırma Deseni* (M. Bütün & S. B. Demir, Çev.; 3. Baskı). Siyasal Kitabevi.
- DARTMA, B. (2013). Günümüzdeki Hafızlık İle Asr-I Saadetteki Hafızlığın Karşılaştırılması. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 29, 179-192.
- DEMİR, K. (2019). *Hafızlık Eğitimi Almış Bireylerin Benlik Saygısı Üzerine Nitel Bir Çalışma* [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- DEMİRBAŞ ÇELİK, N., & İŞMEN GAZİOĞLU, E. (2015). Yaşamda Anlam Ölçeği Lise Formu: Türkçe Geçerlik Ve Güvenirliği. *Mehmet Akif Ersoy Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33, 42-60.
- EMMONS, R. A. (2005). Striving For The Sacred: Personal Goals, Life Meaning, And Religion. *Journal Of Social Issues*, 61(4), 731-745.
- EMMONS, R. A., CHEUNG, C., & TEHRANİ, K. (1998). Assessing Spirituality Through Personal Goals: Implications For Research And Subjective Well-Being. *Social Indicators Research*, 45, 391-422.
- ERYILMAZ, A. (2012). Amaçlar: Ruh Ve Beden Sağlığını Korumanın Önemli Bir Aracı. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 4(4), 428-448.
- ERYILMAZ, A. (2015). Amaçlar İçin Mücadele Ölçeğinin Geliştirilmesi. *Uşak*

- Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8(4), 233-244.
- FRANKL, V. (2007). *Duyulmayan Anlam Çılgılığı* (S. Budak, Çev.; 5. Basım). Öteki.
- FRANKL, V. (2015). *İnsanın Anlam Arayışı*. Okyanus.
- GENÇ, M. (2019). *Ebeveyn Kaybı Yaşamış Üniversite Öğrencilerinde Otobiyografik Bellek Üzerinden Allah Tasavvurunun İncelenmesi* [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- GÖCEN, G. (2016). Tüp Bebek Tedavisi Almış Kadınların Dini Başa Çıkma Süreçleri Ve Dini Yaşantıları Üzerine Nitel Bir Araştırma. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 32, 165-216.
- GÜN, A., ÖZDEMİR, Ş., & APAYDIN, H. (2018). Bir İlmi Geleneğin Merkezi: Büyükağa Kur'an Kursu -Hafızlık Eğitimi, Niteliği, Sorunları Ve Beklentileri. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17(34), 211-240.
- GÜNGÖR, Ö. (2018). *Klasik Ve Modern Sistemde Hafızlık Yapan Bireylerde Özel İyi Oluş Ve Sosyal Kaygı İlişkisi Üzerine Bir Araştırma* [Yüksek Lisans Tezi]. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- HAFIZ, H., & GÖCEN, G. (2021). Rüya Formundaki İstihare Yaşantısının Din Psikolojisi Bağlamında İncelenmesi. *Bilimname*, 54, 301-336.
- HAYTA, A. (2017). *Bağlanma Kuramı Ve Tanrı Tasavvuru İlişkisi Üzerine Bir Araştırma* [Doktora Tezi]. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KARTOPU, S. (2013). Dini Yaşayıpta Hayatı Sorgulama Ve Anlam Arayışı. *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2(3), 67-90.
- KESİKBAŞ, R. (2022). *Doğum Sonrası Süreçte Depresyon Ve Dini Başa Çıkma İlişkisinin İncelenmesi* [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KOÇ, M. (2013). Hac Psikolojisi – I: İngiltereli Türk Diaspora Hacıları Üzerine Nitel Bir Durum Çalışması. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15(27), 49-74.
- KÜÇÜKCAN, T., & KÖSE, A. (2000). *Doğal Afetler Ve Din*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- MEHMEDOĞLU, A. U. (2011). *Tanrı'yı Tasavvur Etmek*. Çamlıca Yayınları.
- ÖZKAN, A. (2019). Manevi Danışmanlıkta Kullanılan Kavramlar Ve Pratikteki Algısı. İçinde A. Ayten (Ed.), *Manevi Danışmanlık Ve Rehberlik Farklı Alanlarda Ampirik Araştırma Bulguları* (Ss. 45-97). Dem

Yayımları.

- ÖZLER, H. K. (2019). *Diyanet İşleri Başkanlığı Hafızlık Eğitim Programının Öğretmen Ve Öğrenci Görüşleri (Konya Örneği)* [Yüksek Lisans Tezi]. Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- PARK, C. L. (2013). Din Ve Anlam. İçinde İ. Çapçioğlu & A. Ayten (Ed.), & İ. Yenen (Çev.), *Din Ve Maneviyat Psikolojisi Yeni Yaklaşımlar Ve Uygulama Alanları* (Ss. 29-66). Phoenix Yayınları.
- SAKAL, Ö. (2018). Mükemmeliyetçilik Ve Yaşamda Anlam. *MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(3), 337-356.
- SCHMID, L. (2003). Anlam Ve Değer Kaynağı Olarak Dini İnanç (A. Bahadır, Çev.). *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16(16), 183-203.
- STEGER, M. F. (2012). Making Meaning In Life. *Psychological Inquiry: An International Journal For The Advancement Of Psychological Theory*, 23(4), 381-385.
- STEGER, M. F., FRAZIER, P., OISHI, S., & KALER, M. (2006). The Meaning In Life Questionnaire: Assessing The Presence Of And Search For Meaning In Life. *Journal Of Counseling Psychology*, 53(1), 80-93.
- STEGER, M. F., & KASHDAN, T. B. (2013). The Unbearable Lightness Of Meaning: Well-Being And Unstable Meaning In Life. *The Journal Of Positive Psychology*, 8(2), 103-115.
- STEGER, M. F., KASHDAN, T. B., SULLIVAN, B. A., & LORENTZ, D. (2008). Understanding The Search For Meaning In Life: Personality, Cognitive Style, And The Dynamic Between Seeking And Experiencing Meaning. *Journal Of Personality*, 76(2), 199-228.
- STROOPE, S., DRAPER, S., & WHITEHEAD, A. L. (2013). Images Of A Loving God And Sense Of Meaning In Life. *Social Indicators Research*, 111(1), 25-44.
- ŞAHİN, F. (2019). *Amaç-Araç Dengesi Açısından Hafız Adayları, Velileri Ve Öğrencilerin Hafızlık Algıları* [Yüksek Lisans Tezi]. Eskişehir.
- ŞAHİN, H. (2011). Başlangıcından Günümüze Kadar İslam Coğrafyasında Hafızlık Tedrisatı. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 11(2), 199-220.
- ŞAHİN, N. H. (1998). Stresle Başa Çıkmanızda Yardımcı Olabilecek İnsanlar. İçinde N. H. Şahin (Ed.), *Stresle Başa Çıkma* (Ss. 156-158). Türk Psikologlar Derneği Yayınları.
-

- ŞİRİN, S. (2019). *Hafızlık Eğitiminin Bilişsel İşlevlere Etkisi* [Yüksek Lisans Tezi]. Üsküdar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- TANRIVERDİ, A., & ULU, M. (2018). Lise Öğrencilerinde Hayatın Anlam Ve Amacı İle Değer Yönelimleri Arasındaki İlişki. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)*, 18(2), 1198-1234. DOI: 10.30627/cuilah.469850
- TOKER, İ. (2017). *Hafızlık Anlam & Deneyim*. Fecr Yayınları.
- TOKUR, B. (2017). *Stres Ve Din*. Çamlıca Yayınları.
- TOPRAK, Y. (2018). *Maneviyat, Yaşam Amaçları Ve İyi Oluş Arasındaki İlişki* [Yüksek Lisans Tezi]. Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- TUNCEL, E. (2022). Örgün Eğitim Eşliğinde Hafızlık Deneyimine Dair Nitel Bir Araştırma: İlk Emir Koleji Örneği. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9(1), 233-261.
- UĞUR, E. (2019). *İdareci, Öğretici Ve Öğrenci Görüşlerine Göre Örgün Eğitimle Birlikte Hafızlık Uygulamasının Değerlendirilmesi* [Yüksek Lisans Tezi]. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- UĞUR, E., & AKIN, A. (2015). Yaşam Bağlılığı Ölçeği Türkçe Formu: Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışması. *İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 424-432.
- UĞUR, E., & Osmanoğlu, C. (2020). Paydaşlarına Göre Örgün Eğitimle Birlikte Hafızlık Uygulamasının Değerlendirilmesi. *Bilimname*, 41, 903-956.
- ÜNLÜ, Ç., AKYOL, G., & BÜLBÜL, A. (2021). Hayatın Anlam Ve Amacı: Spor Yöneticiliği Bölümü Öğrencileri İle İlişkilendirilmesi. *Spor Eğitimi Dergisi*, 5(1), 38-51.
- YAPICI, A., & KOÇAK, A. (2017). Türkiye’de Ruh Sağlığı, Maneviyat Ve Dindarlık: Meta Analitik Bir Değerlendirme. İçinde H. Hökelekli (Ed.), *Din, Değerler Ve Sağlık* (Ss. 65-115). Dem Yayınları.
- YILDIRIM, A., & ŞİMŞEK, H. (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (11. Baskı). Seçkin Yayıncılık.
- YILDIRIM, S. (2021). *Sosyolojik Açıdan Hafızlık Eğitimi Alan Öğrenciler (Elazığ Örneği)* [Yüksek Lisans Tezi]. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- YILDIZ, F. (2019). *Hafızlık Eğitiminde Ergenlik Dönemine Bağlı Yaşanılan Problemler (Eskişehir İli Örneği)* [Yüksek Lisans Tezi]. Isparta.
- YILDIZ, M. (2007). *Çocuklarda Tanrı Tasavvurunun Gelişimi*. İzmir İlahiyat

Vakfı Yayınları.

YUSUFOĞLU, K. (2021). *İmam Hatip Ortaokullarında Örgün Eğitimle Hafızlık Projesinin Uygulanması Ve Yönetimine Dair Paydaş Görüşlerinin İncelenmesi* [Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Eğitim Yönetimi Ve Denetimi Yüksek Lisans Programı.

EXAMINING THE HAFIZ EXPERIENCE WITHIN THE FRAMEWORK OF PSYCHOLOGICAL APPROACH

 Sema KARAGÖZ^a

Extended Abstract

Human beings have a need to attribute meaning to themselves, their society, the world, their past, present, future and their actions. They also attribute meaning to their expectations and goals in life. Systems of religion are among the common sources for meaning and purpose in people's lives. The Holy Quran has been valued by Muslim Turkish culture for centuries and becoming a Hafiz, which refers to the memorization of the Holy Quran in its entirety, is a highly praised and respected practice by the members of the Islamic religion. Keeping these in mind, the aim of the research is to reveal the motivation behind an individual's decision to become a hafiz, how they make sense of being a hafiz, the problems they experience in the process, its relationship with coping and its role in shaping their life.

Qualitative research method, specifically the case study technique, was used to determine the aforementioned experiences of the hafiz. With a case study, an individual, an institution, a process or an event is investigated from a holistic perspective. In this framework, semi-structured interviews were used to conduct the research and in these semi-structured interviews both specific and open-ended questions were asked to the participants. Relevant studies in the literature were examined while formulating the questions. In addition, two hafiz faculty members and an undergraduate student were consulted. A pool of questions was created as a result of this process. After eliminating duplicate questions in this pool, a semi-structured interview form with open-ended questions appropriate to the research problems was created. After that, an expert with a doctorate degree in the field of religious psychology was consulted for their opinion and pilot interviews were

---

^a Prof., Bolu Abant İzzet Baysal University, sema.karagoz@yahoo.com.tr

conducted with two people. After all these procedures, a personal information form was added to the semi-structured interview form and the data collection tool was finalized. This interview form was submitted to Bolu Abant İzzet Baysal University Human Research Ethics Committee in Social Sciences and the necessary permissions were obtained.

Snowball and purposive sampling methods were used in this study. Purposive sampling method was used to select individuals who completed their hafiz training to be included in the study. With the snowball sampling method, people who were hafiz in the neighborhood were contacted and other hafiz were reached with their guidance. The characteristics of the participants were as follows: 10 of the hafizes in the study were female and 10 were male; their ages ranged between 16 and 52, and the average age of the study group was 29; ten of the participants were single and 10 were married; 5 were primary school graduates, 3 were high school graduates, 1 was a college graduate, 5 had a bachelor's degree, 3 had a master's degree and 3 had a PhD; six of the participants were academicians, five were students, five were imam hatip, three were Quran instructors and one was a writer; the age they began their hafiz training varied between 8 and 25; the duration of their training varied between 1 and 6 years; 10 completed their hafiz training process in a boarding school, 4 first began in a boarding school then transferred to taking a day course, 2 in a day course, 2 first in a boarding school and then with individual means, and 2 only with individual means.

Interviews with the participants were conducted in August and October 2022. Only hafiz living in Bolu province, and its districts were included in the study. In the first stage, the participants were contacted by phone and explained the nature of the research. The place and time of the interview were decided with those who stated that they would participate voluntarily. Eighteen of the interviews were conducted face-to-face and two were conducted through via Zoom. Face-to-face interviews were conducted at the participant's home or workplace, in a public café or at the researcher's workplace. The interviews lasted an average of 50 minutes. Permission to audio record was requested from each participant after explaining the necessity. All participants consented to the audio recording. Audio recordings and interview transcripts are kept by the researcher. Content analysis was applied to the data obtained. First the data were codified, then themes were obtained, and finally codified data and themes were organized together, and interpretations were made.

In order to ensure the validity and reliability of the research, credibility,

---

transferability, consistency, and confirmability analyses were made. For credibility, participant confirmation was included. For transferability, the interview data were presented directly in quotation marks and italicized, and purposive sampling was used. For consistency, each stage of the research was expressed transparently, and an independent expert was consulted from the beginning to the end. For confirmability, an independent expert with competence in qualitative research also codified the raw data and created themes themselves.

The findings were categorized under 7 main themes. These themes are the factors influencing the tendency to become a hafiz, the meaning of being a hafiz, the difficulties experienced, the relationship between being a hafiz and coping, the role of being a hafiz in shaping lifestyle, the conception of God and the effects of being a hafiz on the individual.

The factors influencing the tendency to become a hafiz are parental desire, the example of hafiz in the social environment, love of the Qur'an, family tradition, the desire to strengthen one's academic direction, ijazat ceremonies, the desire to obtain "an authority to intercede for relatives" in the world beyond, teacher guidance, gaining Allah's approval, finding an easy job, the desire to continue the tradition of memorizing books, various reward promises and the belief that "they will be awarded a crown" in the world beyond. Among these, it can be said that the reasons such as gaining Allah's approval, love for the Qur'an, or belief in a crown in the hereafter are related to acquiring spiritual goals in life.

In the theme of giving meaning to being a hafiz, it is observed that all the participants except for 2 attributed various meanings to being a hafiz. These meanings include being a hafiz as a control mechanism, a way of making sense of salah, establishing closeness with Allah, a key that opens doors in life, a way of strengthening one's academic perspective, a way to perform their duties as an imam better, and being deprived of childhood. Thus, it can be stated that being a hafiz is a source of reference in people's search for meaning in life.

It is observed that various problem areas emerge during and after the Hifz training process. These problems include the attitude of the hifz instructor, difficulty in maintaining motivation, difficulties with friends, longing for family, the expectations of the social environment for a hafiz to be an ideal person, the method of training, not being able to experience childhood, adaptation to the boarding school environment, and various internal conflicts concerning fear of forgetting.

Two themes emerged in the relationship between being a hafiz and coping. The first one is concerned with the drawing of strength from various sources to cope with the difficulties of the hafiz training process. The second is about the transformation of being a hafiz into a coping strategy in and of itself in order to cope with problems in later years.

Another theme is that being a hafiz has a function of shaping an individual's life. These effects by which it achieves this function include; directing the choice of profession, clothing style, performing of prayers, preferred faculty at university, preferences of friends, preoccupations in daily life and behaviors in daily life.

The perception of God among the hafiz was found to be shaped by the following attributes: the Rewarder, the Friend, the Tester, the Omnipresent, the Perfect, the Just and the One Who Establishes the System but Does Not Interfere. It was observed that the perception of God as the Rewarder and the Tester especially were directly associated with being a hafiz.

Hifz training has been found to affect an individual's attitudes and behaviors. Being a hafiz plays an important role in religious knowledge, relationships with the environment, cognitive development, personal skills and abilities.

Finally, it can be said that hifz training and being a hafiz have a multidimensional impact on people's lives. The areas it touches varies from giving meaning to life to developing a conception of God.

Keywords: Psychology of Religion, Hafiz, Meaning, Purpose, Spiritual Experience.

Acknowledgements:

-

Declarations:

1. Statement of Originality:

This work is original.

2. Ethics approval:

Ethics Committee Approval for this study was obtained with the decision of Bolu Abant İzzet Baysal University Social and Human Sciences Ethics Committee dated 6.27.2022 and numbered 2022/274.

3. Funding/Support:

This work has not received any funding or support.

4. Author contribution:

The author declares no one has contributed to the article.

5. Competing interests:

The author declares no competing interests.

